

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДС/ВМ05/4-02 бр. 2685/1-XVI/I 2
22.12.2016. године

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду на својој IX редовној седници, одржаној 22.12.2016. године – на основу чл. 231. став 1. алинеја 15. и 16. и члана 278. Статута Факултета, прихватило је Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: ДА ЛИ СКАЛЕ ЛАГАЊА МЕРЕ ЛАГАЊЕ ИЛИ СУПСТАНТИВНЕ ДИМЕНЗИЈЕ ЛИЧНОСТИ?, докторанда Иване Перунчић Младеновић.

За ментора је одређен проф. др Горан Кнежевић.

Доставити:

1x Универзитету у Београду
1x Стручном сараднику за
докторске дисертације
1x Шефу Одсека за правне послове
1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Војислав Јелић

Факултет	<u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
04/1-2 бр. 6/228		
(број захтева)		
23.12.2016.		
(датум)		

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Да ли скале лагања мере лагање или супстантивне димензије личности?

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ Психологија-индивидуалне разлике

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Ивана (Милена) Перуничих Младеновић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски факултет, Београд

Година дипломирања: 2006.

Назив мастер рада кандидата: Предмет мерења скала за детекцију социјално

пожељних одговора

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањена: Филозофски факултет, Београд

Година одбране мастер рада: 2009

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници одржаној 22.12.2016.

размотрило _____ предложену тему и закључило да је
тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА
	Проф. др Војислав Јелић

Додатак уз образац 1.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Ивана Перуничих Младеновић

Име и презиме ментора: Горан Кнежевић

Звање: Редовни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. **Knežević, G.**, Lazarević, Lj. B., Bosnjak, M., Purić, D., Petrović, B., Teovanović, P., Opačić, G., Bodroža, B. (2016). Towards a Six-Factor Personality Model Encompassing a Disintegration Factor: A Meta-Analysis of the Empirical Evidence. *Personality and Individual Differences*, 95, 214-222
10.1016/j.paid.2016.02.044
2. Lazarevic, Lj. B., Bosnjak, M., **Knežević, G.**, Petrovic, B., Puric, D., Teovanovic, P., Opacic, G., Bodroza, B. (2017). Disintegration as an Additional Trait in the Psychobiological Model of Personality – Assessing Discriminant Validity via Meta-Analysis. *Zeitschrift für Psychologie*. Paper accepted for publication, 28 June 2016
3. Open Science Collaboration (2015). Estimating the reproducibility of psychological science. *Science*, 349(6251). DOI: 10.1126/science.aac4716
4. Stankov, L., Saucier, G. & **Knežević, G.** (2010). Militant Extremist Mind-Set: Proviolence, Vile World, and Divine Power. *Psychological assessment*, 22, 70-86
5. Terraciano, A., ...**Knežević, G.**,...& McCrae, R.R. (2005). National character doesnot reflect mean personality trait levels in 49 cultures. *Science*, 310, 96-100.

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, AHCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, AHCI и SCIE листе, као и ERIHлисту, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односне дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Датум _____ М.П.

проф. др Војислав Јелић

Univerzitet u Beogradu
Filozofski fakultet
Odeljenje za psihologiju

Da li skale laganja mere laganje ili supstantivne dimenzije ličnosti?

predlog teme za doktorsku disertaciju

Mentor:
Prof. Dr Goran Knežević

Student:
Ivana Peruničić Mladenović PS 09008

TEORIJSKI DEO

Validnost samoprocena

Psihološki testovi predstavljaju najveći izvor podataka i najčešće korišćenu tehniku u istraživanjima na osnovu kojih psihologija dolazi do svojih saznanja. Međutim, u isto vreme instrumenti samoprocene trpe ogromne kritike koje se odnose na neospornu činjenicu da su osetljivi na davanje socijalno poželjnih odgovora (Gosling, John, Craik & Robins, 1998; Paulhus & John, 1998; Pronin & Kugler, 2007; Rosse, Stecher, Miller & Levin, 1998). Brojni

empirijski podaci, ali i individualna iskustva psihologa u praksi upozoravaju na mogućnost ispitanika da manipulišu testovnim rezultatima u cilju ostavljanja željenog utiska. U prilog tome govore brojni nalazi istraživanja koja su sprovedena u prirodnom kontekstu tokom procesa profesionalne selekcije, ali i eksperimentalne procedure u kojima se ispitanici instruišu da se predstave u najboljem mogućem svetlu na testu. Pokazano je da kandidati za posao ostvaruju više skorove na socijalno poželjnim dimenzijama ličnosti u odnosu na ispitanike testirane u atmosferi slabijeg motivacionog pritiska (Birkeland, Manson, Kisamore, Brannick & Smith, 2006; Lönnqvist et al, 2007; Rose, Stecher, Miller & Levin, 1998; Smith & Elingston 2002).

Laboratorijski indukovano lažiranje omogućuje da se ispita gornja granica efikasnosti u lažiranju tokom čega se ispitanici se podvrgavaju eksperimentalnim procedurama u kojima se testovi administriraju pod različitim instrukcijama. U kontekstu ovakve metodologije razlikuju se tri vrste instrukcija: standardna, prikaži se boljim (fake good) i prikaži se gorim (fake bad). Pod standardnom instrukcijom podrazumeva se situacija u kojoj ispitanicima nalaže da odgovaraju iskreno na test. Instrukcija prikaži se boljim podrazumeva da se ispitanici predstave u socijalno poželjnom svetlu, a instrukcija prikaži se gorim implicira da ispitanici podese svoje odgovore na način da budu socijalno nepoželjni. Rezultati ovih studija nedvosmisleno ukazuju da su ispitanici sposobni da se predstave u socijalno poželjnom svetlu kada im se to naloži da urade (Ballenger, Caldwell-Andrews & Baer, 2001; Holden, 2008; Konstabel, Aavik & Allik, 2006; MacCann, 2013; MacNeil & Holden, 2006; McFarland & Ryan, 2000; Mersman & Shultz, 1998; Pauls & Crost, 2005; Viswesvaran & Ones, 1999; Ziegler & Buehner, 2009). Čak je pokazano da su ispitanici uspešni u podešavanju svojih odgovora i pod uticajem specifične instrukcije, tj kada im se navede konkretno zanimanje za koje „konkurišu“ (Martin, Bowen & Hunt, 2002; Pauls, & Crost, 2005). Dimenzije ličnosti koje ispitanici popravljaju pod uticajem specifične instrukcije se podudaraju sa dimenzijama ličnosti koje stručnjaci očekuju da osoba za traženi posao treba da poseduje (Martin, et al 2002).

Davanje socijalno poželjnih odgovora predstavlja veliku pretnju ogromnim naporima psihologa da stvore psihometrijski što bolje, empirijski zasnovane instrumente. Validnost i upotrebnost čak i „najboljih“ testova može da bude kompromitovana ako ispitanici uspešno lažiraju odgovore (Holden, 2008). Ovaj problem je naročito izražen u posebnim oblastima primenjene psihologije u kojima se psiholozi gotovo redovno sreću sa ispitanicima koji imaju snažan motiv da testiranjem postignu neku korist (npr. dobijanje posla, izbegavanje kazne u forenzičkoj psihologiji). Za psihologe koji rade u oblasti kliničke psihologije pravi izazov u psihodijagnostici su ispitanici koji dolaze na testiranje sa ciljem ostvarivanja različitih prava (invalidska penzija, tuđa nega i pomoć, procena radne sposobnosti i roditeljske podobnosti...). U opisanim situacijama često dolazi do vrste lažiranja koja predstavlja kratkotrajnu distorziju odgovora koja se javlja usled jakog motivacionog pritiska, a koju su Džekson i Mesik (Jackson & Messic, 1958) nazvali taktika u odgovaranju (response set). Prema istim autorima, postoji i druga vrsta lažiranja koja se odnosi na trajnu tendenciju davanja socijalno poželjnih odgovora, a koju su nazvali stil u odgovaranju (response style). Kasnije je Paulus (Paulhus, 1984; Paulhus, 1991) razvio svoju poznatu teoriju socijalne poželjnosti sledeći njihov rad, kao i rad Sakema i Gura (Sackeim & Gur, 1978) koji su prvi podelili lažiranje na svesno i nesvesno. Situaciono lažiranje, Paulus je nazvao svesnim

upravljanjem impresijom, a lažiranje usled permanentne potrebe za ostavljanjem dobrog utiska bez obzira na to da li postoji ili ne praktičan motiv nazvao je nesvesno samoobmanjivanje.

Iako je podela na svesno/nesvesno obmanjivanje vrlo popularna među psiholozima, ovakva podela ne nalazi mnogo potvrde u empiriji. Mnoga istraživanja pokazuju da ove dve mere značajno koreliraju i da nemaju očekivano diferencijalno funkcionisanje u odnosu na kontekst testiranja (Kam, 2013; Knežević & Peruničić, 2008; Lönnqvist et al, 2007). Ovakav nalaz je potvrđen i u prethodnom akademskom Master radu autora ovog nacрта, tako da se sada u ovom radu nećemo posebno baviti ovom vrstom podele (Peruničić, 2009). U prethodnom istraživanju smo pokazali da je pod uticajem instrukcija prikaži se boljim i prikaži se gorim vrednost efekta pomeranja (Koenovo d) paradoksalno najveća za skalu samobmanjivanja ($d=2.14/ d=-2.76$) u odnosu na skalu upravljanja impresijom ($d=1.42/ d=-1.83$) i Marlov-Kraunovu i Ajzenkovu L skalu ($d=1.67/ d=-2.55$). Sve skale za detekciju socijalno poželjnih odgovora su značajno korelirale, vrednosti korelacija su se kretale u rasponu od .468(**) do .648(**).

Validacione skale

U psihologiji je do sada konstruisan veliki broj različitih kontrolnih mera poznatijih pod nazivom skale laganja ili Laj skale (engl. Lie- laganje) sa ciljem da se otkriju ili onemoguće namere ispitanika da daju socijalno poželjne odgovore. Ove skale se u literaturu mogu naći pod različitim nazivima: validacione skale, skale za detekciju socijalno poželjnih odgovora, mere predrasuda u odgovorima, upravljanje impresijom, mere stila u odgovaranju itd. Neke od ovih skala su implementirane u instrumente procene kao posebne subskale, a neke se koriste odvojeno. Kao sastavni deo instrumenata validacione skale nalaze se u većini najčešće korišćenih upitnika: Minesota multifazni inventar ličnosti (MMPI), Milonov klinički multiaksialni inventar ličnosti (MCMI), Kornel index, Ajzenkov inventar ličnosti (EPQ), Plučikov test emocija, Katelov 16-o faktorski inventar ličnosti i u mnogim drugim. Postoji i predlog načina kontrolisanja socijalne poželjnosti i na čuvenom NEO-PI-R-u, bez obzira što sami autori ne uvode kontrolne skale (Schinka, Kinder & Kremer, 1997). Skale laganja se kao metod detektovanja lažiranja veoma često koriste u primenjenoj psihologiji i istraživanjima, iako je njihov status u psihologiji veoma kontroverzan i kompromitovan ogromnim empirijskim podacima. Upravo je ovo u najširem smislu tema ovog rada-ispitivanje šta zapravo mere skale za detekciju socijalno poželjnog odgovaranja?

Teorijska osnova skala laganja

Skale za detekciju socijalno poželjnog odgovaranja se sastoje od skupa stavki koje opisuju socijalno poželjno mišljenje i ponašanje u ekstremnom stepenu. Skor laganja se najčešće računa kao količina socijalno poželjnih stavki sa kojima se osoba slaže. Prekoračenje vrednosti skora koji je definisan kao norma („normalna količina laganja“) upućuje na "nevalidan profil" koji može biti eliminisan za dalju analizu i interpretaciju. Postoji i drugi način kontrole, a to je korigovanje celog rezultata testa za pretpostavljenu vrednost racionalizacije i supresije nepoželjnih osobina (kao npr. k-skala na MMPI testu). Značajan problem sa ovakvim zaključivanjem o lažiranju je činjenica da osobe koje su zaista visoko moralne, izrazito dobro adaptirane nužno bivaju detektovane kao neiskrene osobe (Hogan,

1991; Ones & Viswesvaran, 1998; Piedmont, McCrae, Riemann, & Angleitner, 2000). Paradoks ovakvog zaključivanja je da ispitanici sa višim skorovima na nemoralnim tendencijama (sklonosti ka obmanjivanju, varanju itd) na skali laganja postaju „pošteni“ ispitanici kojima može da se veruje.

Među najznačajnijim konstruktorima skala za detekciju socijalno poželjnog odgovaranja su Marlov i Kraun. Njihov rad će biti predstavljen detaljnije zato što smo se iz više teorijsko-empirijskih razloga odlučili da koristimo Marlov-Kraunovu skalu u ovom radu. Iz analize literature može da se primeti da je Marlov-Kraunova skala jedna od najčešće korišćenih skala laganja u istraživanjima (Burris, Johnson, & O'Rourke, 2003; Dunkel, Linden, Brown & Mathes, 2016; Johnson, & Fendrich, 2002; McCrae & Costa, 1983; Ray, 1988; Smith & Ellingston, 2002). U sebi sadrži mere i samoobmanjivanja i upravljanja impresijom iako se računa samo jedan skor laganja (Ventimiglia & MacDonald, 2012). Prethodno je već napomenuto da ne postoji empirijsko opravdanje za podelom na dve dimenzije. Pokazano je da je Marlov-Kraunova skala osetljivija u detekciji lažiranja u odnosu na Paulusovu skalu upravljanja impresijom (Lambert, Arbuckle, & Holden, 2016). Važnost rada Marlova i Krauna je i u tome što kada su započeli svoj rad imali su za cilj da naprave prvu skalu za davanje socijalno poželjnog odgovaranja koja je trebalo da bude nezavisna od psihopatologije. Pre njihovog rada odbrambeni stav u odgovaranju je bio proučavan samo u okviru kliničkih fenomena. Zbog toga su u konstrukciji skale vodili računa da se sadržaj stavki odnosi na lična i interpersonalna ponašanja. Najvažnije od svega je da su dali prvi teorijski okvir socijalne poželjnosti, na koji su se samo nastavili kasniji moderniji kao što je Paulusov model. Prva Marlowe-Crowne skala konstruisana je 1960. godine (Crowne & Marlowe, 1960). Tokom konstruisanja instrumenta jedan deo stavki su sami sastavili, a deo su preuzeli iz Minnesota multifaznog inventara ličnosti (MMPI). Marlov i Kraun su prvobitno socijalno poželjne odgovore tumačili kao strategiju, odnosno stil u odgovaranju. Kasnije, 1964. godine svoje shvatanje su preinačili u to da je socijalna poželjnost više od stila u odgovaranju usled uticaja konteksta, da je to u stvari nesvesni samoodbrambeni motiv (Crowne, & Marlowe, 1964). Ideja na kojoj su bazirali logiku nastanka svoje skale je konstruisanje stavki koje su po svom sadržaju bile toliko ekstremne (po sudu autora) da je retko ko mogao da se složi sa njima. Ukoliko bi se neko složio sa takvim stavkama to bi zapravo značilo da ta osoba ima jaku motivaciju da modelira svoje odgovore u pravcu socijalno poželjnih odgovora. Opisanoj motivaciju za davanjem socijalno poželjnih odgovora nazvali su potreba za odobravanjem (need for approval). Dakle, prema Marlov i Kraunu, socijalna poželjnost je stil u samoocenjivanju u situaciji kada je ispitanik motivisan da na druge ostavi dobar utisak. U osnovi ovaj motiv ukazuje na vulnerabilnost pojma o sebi i korišćenje odbrambenih mehanizama i predstavlja mnogo više od puke potrebe za ostavljanjem dobrog utiska. Iako Marlov i Kraun socijalnu poželjnost ne odvajaju od ličnosti, oni je ipak ne svode na strukturu ličnosti nego na njenu dinamiku, odnosno njene odbrane, koje onemogućavaju istraživanje "prave ličnosti" koja se nalazi ispod ovih mehanizama.

Samtramo da u ovome leži jedna od slabosti metodologije na kojoj se zasniva validacija skala za detekciju socijalno poželjnih odgovora a to je upotreba psihodinamskih objašnjenja skorova na skali laganja kako bi se potvrdilo da te skale mere laganje- bez pokušaja da se objektivnom proveriti da li zaista opisani nesvesni procesi dovode do lažiranja. Tako je u jednom istraživanju pronađeno da su korelacije između starosti i skora na Marlov-Kraunovoj

skali pozitivne kada su u pitanju žene, dok u uzorku muškaraca korelacije nisu bile značajne (Ray, 1988). Rezultat je objašnjen time da se kod žena fizička atraktivnost sa godinama smanjuje i da su zbog toga žene sklonije da pribegavaju mehanizmima kompenzacije u vidu razvijanja ponašanja potrebe za odobravanjem preko prikazivanja sebe u socijalno poželjnijem svetlu. Čak i modernije teorije kao što je Paulusova teorija socijalne poželjnosti je prilično bazirana na ovakvim dinamskim, a i previše slobodnim, empirijski nepotkrepljenim tumačenjima procesa koji leže u prirodi fenomena socijalne poželjnosti (Paulhus, 1984; Paulhus & John, 1998). Paulus razdvaja dve tendencije koje se nalaze u osnovi potrebe za lažiranjem. Prva se odnosi na osobe sa moralističkom tendencijom da sebe predstavljaju kao altruističnije i moralnije nego što jesu, kao osobe koje poštuju socijalne konvencije, uzorne članove društva, tzv. "Sveci". Drugi opisuje egoističnu tendenciju predstavljanja sebe kao "Superheroja", kompetentnijeg i društveno i intelektualno nego što to drugi opažaju. Ovakvi zaključci su izvedeni iz tumačenja sadržaja stavki faktora kojem pripadaju uz istovremenu interpretaciju da skorovi odražavaju lažiranje, a ne možda stvarne ličnosne karakteristike ispitanika. Dalje u tekstu biće prikazane studije koje kao objektivnu meru koriste informacije dobijene od ljudi koji poznaju ispitanika i čiji rezultati kompromituju teorije socijalne poželjnosti.

Još jedna od slabosti metodologije na kojoj se zasniva validacija skala za detekciju socijalno poželjnih odgovora se odnosi na i cirkularnost u zaključivanju o validnosti skala laganja. Cirkularnost se ogleda u ideji da skale laganja (sastavljene od skupa socijalno poželjnih stavova i ponašanja) mere laganje samo zato što koreliraju sa socijalno poželjnim osobinama merenim nekim drugim testom. Kada se u istraživanjima navode podaci koji idu u prilog validnosti skala laganja najčešće se citira istraživanje koje su sproveli Rosse i saradnici (1998). Oni su u svom istraživanju pronašli da kandidati za posao u odnosu na već zaposlene postižu više skorove na socijalno poželjnim dimenzijama ličnosti i na skali za merenje socijalne poželjnosti. Skor skale socijalne poželjnosti je najviše korelirao sa niskim neuroticizmom i visokom savesnošću, a nešto manje je bio povezan i sa visokom sradljivošću. Važno je napomenuti da autori polaze od pretpostavke da skale laganja isključivo mere tendenciju ka namernom manipulisanju rezultatima u svrhu nerealne pozitivne prezentacije, tako da ni u jednom trenutku nisu doveli u pitanje predmet merenja skale. Zbog toga i zaključuju da su skale za detekciju socijalno poželjnih odgovora veoma korisne jer koreliraju sa socijalno poželjnim osobinama petofaktorskog modela ličnosti. Dalje, autori u preporukama za praksu savetuju da ukoliko je posao takve prirode da se od zaposlenog očekuje jednokratna interakcija sa klijentima (npr. kupcima) tokom koje ih treba ubeđivati, čak i u suprotno od realnosti, kandidati sa visokim skorovima na socijalnoj poželjnosti ne bi bili kontraindikovani, za razliku od poslova čija je priroda takva da se mora bazirati na dugoročnijem poverenju stranaka.

Ovakvi zaključci i preporuke ovog tipa su veoma opasni sa stanovišta psihološke odgovornosti upravo zbog velikih štetnih posledica koje može da prouzrokuje njihova dosledna primena u praksi. Eliminirati ljude koji traže posao i sumnjati u njihovo poštenje samo zato što imaju visok skor na skalama laganja je veoma neetično, naročito zato što mi još uvek nismo sigurni u to šta mere skale laganja?

Validnost skala laganja

Tokom proteklih nekoliko decenija prikupljen je veliki empirijski materijal koji ukazuje da skor na skalama za detekciju socijalno poželjnih odgovora reflektuje stvarne individualne razlike u ličnosti, a ne stil u odgovaranju (McCrae & Costa, 1983; Mersman et al., 1998; Ones, et al., 1996; Piedmont, McCrae, Riemann, & Angleitner, 2000; Smith et al., 2002). Pokazano je i da korekcija skorova ličnosti za meru lažiranja u selekcionoj situaciji ne utiče značajno na promenu ranga kandidata (Schmit & Oswald, 2006). Istraživanja koja su dovodila u vezi skor na skalama laganja sa nekim eksternim objektivnim kriterijumom lažiranja potvrdila su da skale laganja nisu osetljive na laganje.

U jednom takvom istraživanju pokušano je da se proverí da li skale laganja mogu da detektuju ispitanike koji prikrivaju da zloupotrebljavaju psihoaktivne supstance, a kriterijum korišćenja droga bio je rezultat biohemijskog testa na narkotike (Johnson, & Fendrich, 2002). Ispitanici su bili lečeni zavisnici od psihoaktivnih supstanci koji su popunili Marlov-Kraunovu skalu i upitnik o korišćenju droga u proteklom periodu. Nakon toga ispitanici su bili podvrgnuti testu za detektovanje psihoaktivnih supstanci (analize su vršene iz pljuvačke, urina i dlake). Hipoteza je bila da ukoliko Marlov-Kraunov test socijalne poželjnosti meri tendenciju ispitanika da daju socijalno poželjne odgovore, u tom slučaju najviši skor bi morali imati ispitanici koji prikrivaju da koriste narkotike, dok test za detekciju psihoaktivnih supstanci pokazuje suprotno. Značajno niži skor na Marlov-Kraunovoj skali od ove grupe ispitanika morali bi imati ispitanici kod kojih postoji konkordantnost samoizveštaja i testa za detekciju psihoaktivnih supstanci (bilo da izveštavaju o korišćenju droga ili ne). Međutim, rezultati istraživanja nisu potvrdili hipotezu, pokazujući da Marlov-Kraunova skala ne detektuje neiskrene ispitanike.

Još jedna studija sličnog dizajna (Burris, Johnson, & O'Rourke, 2003) potvrdila je prethodni nalaz. Ispitanicama je administrirana Marlov-Kraunova skala i pitanja vezana za kontrolu zdravlja žena u protekle tri godine. Pitanja su se ticala kontrole opšteg zdravlja, ginekoloških pregleda i mamografije. Odgovori ispitanica o posećivanju lekara i mamografskim pregledima su upoređeni sa informacijama iz baza zdravstvenih podataka kao objektivnim merama. Suprotno teoriji, ispitanice sa visokim skorovima na Marlov-Kraunovoj skali su bile zapravo one koji su zaista češće posećivale lekare.

U Master radu autora nacрта (Peruničić, 2009) skale socijalno poželjnih odgovora (sačinjene od Marlov-Kraunove skale, L skale iz EPQ-a, Paulusovih skala Samoobmanjivanja i Upravljanja impresijom) i skala Amoralna bile su administrirane pod standardnom instrukcijom, instrukcijom prikaži se boljim i instrukcijom prikaži se gorim. Rezultati pokazuju da su ispitanici su na svim zadatim merama bili bolji u pogoršavanju rezultata nego u popravljanju. Najvažnije, nije se pokazalo da su skale za detekciju socijalno poželjnih odgovora senzitivnije na motivacioni kontekst od mera ličnosti. Sposobnost prikazivanja u socijalno poželjnom ili nepoželjnom svetlu na različitim merama nije povezana sa skalama laganja. Pocenat zajedničke varijanse supstantivnih skorova mera socijalno poželjnog odgovaranja i amoralnosti je 7.6 puta veći od procenta zajedničke varijanse manipulativnih skorova mera socijalno poželjnog odgovaranja i amoralnosti. Generalni zaključak iz ove studije je da rezultati ne podržavaju tretiranje skala za detekciju socijalno poželjnih odgovora kao mera strategija u odgovaranju.

Sa druge strane, postoje autori koji ne podržavaju korišćenje skala laganja kao isključivo mere laganja ili mere ličnosti nego smatraju da su skale laganja u različitom stepenu i mere laganja i mere ličnosti (Holden & Passey, 2010; Lönnqvist et al. 2007).

Istovremeno i dalje postoje istraživanja koja ukazuju da su skale laganja koristan metod detekcije neiskrenih ispitanika (Kam, 2013; Lambert, et al, 2016; MacNeil et al., 2006; Paulhus, 2002; Rose, et al., 1998). Smatramo da razlike koje se dobijaju o validnosti skala laganja zavise od primenjene metodologije i da istraživanja koja sugerisu da su skale laganja validna mera neiskrenosti ne uključuju neku spoljnu, objektivnu meru laganja.

Rezultati istraživanja validacije skala laganja na osnovu informacija koje se o ispitaniku dobijaju od bliskih drugih biće detaljnije prikazani u sledećem poglavlju, zato što je taj metod validacije skala laganja ključan za metodologiju koju ćemo mi koristiti u studijama.

Metoda validacije skala laganja bazirana na informacijama od bliskih drugih

Opis i svrha metode

Jedna od metoda validiranja skala laganja je uključivanje informacija dobijenih od ljudi bliskih ispitaniku. Ona se sastoji u upoređivanju podataka koje o sebi izvesti ispitanik na određenom upitniku sa podacima koje o ispitaniku iskaže osoba koja ispitanika dobro poznaje. Logika na kojoj je zasnovana ova metoda je ideja da u slučaju da ispitanik lažira podatke ne bi mogao da postoji konsenzus između ova dva izvora podataka, jer je lažiranje unutrašnji, intiman čin. Ova metoda omogućava da se razjasni dilema o dve moguće različite interpretacije činjenice da skale za detekciju socijalno poželjnog odgovaranja koreliraju sa socijalno poželjnim dimenzijama ličnosti. Prva, tradicionalna, iz teorije proizišla interpretacija glasi da je zajednički izvor korelacija posledica osetljivosti skala laganja na davanje socijalno poželjnih odgovora i njihove osetljivosti da detektuju laganje, iz čega sledi da skorovi dobijeni na merama ličnosti ne reprezentuju stvarne osobine ispitanika. Druga moguća interpretacija je da su obe skale mere istog konstrukta, tj. supstantivnih karakteristika ličnosti, pa stoga koreliraju, odnosno da skale laganja ne mere manipulisanje rezultatom testa. Prednost ove metode je što možemo da utvrdimo da li procenjivači zapažaju pozitivne osobine koje ispitanik izvesti da poseduje, što bi moglo samo da znači da su to stvarne karakteristike ispitanika, a ne posledica obmanjivanja.

Validnost informacija dobijenih procenom od strane drugih- zašto verovati procenjivačima?

Veliki broj istraživanja dovodi u pitanje tradicionalni stav da ne postoji niko ko može bolje da opiše nečiju ličnost do same te osobe. Još je Olport govorio da ako svi ljudi za neku osobu kažu da je društvena, da to znači da je ta osoba stvarno društvena (Allport & Allport, 1921). Funder (1991) ističe da su procene drugih najbolji mogući metod da se proceni nečija ličnost jer impresija koju osoba ostavlja na ljude oko sebe je mnogo pouzdaniji vodič pošto se bazira na proceni velikog diapazona ponašanja koja su opaziva u svakodnevnom realnom kontekstu. Pokazano je da mnogi ljudi uzimaju zdravo za gotovo činjenicu da bolje poznaju sebe nego što ih znaju drugi. Pronoin i njegove kolege su u svom eksperimentu pokazali da su ljudi skloni lakše i brže da zapaze predrasude u stavovima drugih nego što su to u stanju da

prepoznaju kod sebe (Pronin, Kruger, Savitsky & Ross, 2001). Poznato je da je dimenzija savesnosti u korelaciji sa uspesima u različitim oblastima, ali je pokazano da veći doprinos predviđanju školskog uspeha ima savesnost procenjena na upitniku od strane bliske osobe nego samog ispitanika (Wagerman & Funder, 2007). Procene drugih mogu da imaju veći informativni karakter, jer ograničenja samoprocena su višestruka i ne svode se samo jednostavnu činjenicu da su podložne lažiranju. Vazire & Mehl (2008) su uradili studiju u kojoj su četiri dana snimali ponašanje ispitanika aparatom koji je bio prikačen na ispitanika kako bi objektivizirali merenje ponašanja i emocija. Zatim su uporedili samoprocene i procene bliskog drugog o ispitaniku tokom trajanja eksperimenta. Rezultati su pokazali da su procene drugih bile veoma tačne i da za određene manifestacije ponašanja čak tačnije u proceni nego procena samog ispitanika.

Lažiranje i procene drugih

Rezultati istraživanja o validaciji skala laganja u kojima je korišćena ova vrsta metodologije su veoma konzistentni i govore u prilog hipotezi da je skor na skalama laganja supstantivna mera, jer odstranjivanjem vrednosti skora skala laganja iz samoprocena dolazi do smanjenja korelacija sa procenama od strane drugih. Drugim rečima, ukoliko skale laganja mere laganje onda korekcijom skorova ličnosti za vrednost skale laganja bi moralo da dovede do povećanja vrednosti korelacija između samoprocena i procena drugih na istoj meri ličnosti, ali to se ne dešava, kako pokazuju istraživanja.

Još davne 1962. godine je objavljena studija (Eysenck, 1962) u kojoj se od procenjivača tražilo da opišu svoje poznanike na dimenzijama ekstraverzije i neuroticizma, a zatim su prikupljeni podaci od procenjivanih na merama ličnosti i Ajzenkovo L skali (skala laganja). Hipoteza je bila da će veličina diskrepancije između samoopisa i procenjivača biti u vezi sa skorom na L skali. Drugim rečima, pretpostavka je bila da ispitanici koji su procenjeni kao visoki na neuroticizmu, a koji sebe opisuju kao stabilne osobe će imati visoke skorove na L skali, ali rezultati su oborili hipotezu. Bez obzira na ovaj rezultat L skala je implementirana u EPQ upitnik, a koristi se i pojedinačno kao metod detektovanja laganja. Ubrzo je pokazano da korekcija rezultata za vrednost socijalne poželjnosti ne pojačava vezu između samoopisa i procena drugih (Dicken, 1963; Goldberg, Rorer & Greene, 1970). McCrae & Costa su 1983. objavili jednu od najpoznatija i najčešće citiranih studija čiji zaključak govori da skor skala laganja reflektuje stvarne individualne razlike u ličnosti a ne stil u odgovaranju. Pokazali su da korelacije dobijene između samoprocena i procne supružnika na merama ličnosti (od .35 do .61) ne rastu nego opadaju kada se samoprocene ličnosti koriguju za vrednost validacionih skala. Dalje su pokazali da su šeme korelacija između validacionih skala i samoprocena na merama ličnosti veoma slične korelacijama između procena supružnika na merama ličnosti i samoprocena na validacionim skalama.

Rezultati jedne od najpoznatijih metaanaliza na ovu temu (Ones, Wiswesvaran & Reiss, 1996) su pokazali da je šema korelacija između skala laganja i procene ličnosti od strane drugih slična kao šema korelacija između skala laganja i samoopisa na testu ličnosti. Ovim se opet potvrđuje da je socijalna poželjnost pre supstantivna karakteristika ličnosti, nego strategija u odgovaranju. Koeficijenti korelacija između samoopisa na faktorima ličnosti i merama laganja su: $N=0.37$; $A=0.14$; $C=0.20$. Koeficijenti korelacija između procene drugih na faktorima ličnosti i samoprocena na merama laganja su: $N=0.18$; $C=0.13$. Dakle, jedina

varijabla koja odstupa je saradljivost. Ovo ukazuje na tendenciju osoba čiji su skorovi visoki na skali socijalne poželjnosti da ostvare visoke skorove i na samoopisu saradljivosti. Međutim, visina korelacija je niska, tako da kada drugi procenjuju saradljivost ovaj efekat nestaje. Sumirajući rezultate autori zaključuju da su skale socijalne poželjnosti konzistentno povezane sa stvarnim individualnim razlikama u emocionalnoj stabilnosti i savesnosti.

U studiji koja je pored klasičnih validacionih skala koristila i mere za izračunavanje lažiranja izvedene iz NEO PIR-a dobijeni su isti rezultati prethodnim (Piedmont, McCrae, Riemann, & Angleitner, 2000). Rezultati su pokazali da korigovanjem prediktora za vrednost validacionih indeksa se redukuje prediktivna validnost testova. Ispitanike sa višim skorovima na validacionim indeksima i bliski drugi opažaju kao osobe koje poseduju više socijalno poželjnih osobina, tj. niže na Neuroticizmu i više na Savesnosti. Pokazano je da ispitanike iz tzv. aberantnih grupa, tj. ispitanika sa ekstremnim skorovima i drugi opažaju kao osobe koje određene osobine imaju izražene u ekstremnim vrednostima.

Lonkvist i sradnici (2007) su administrirali supružnicima validacione skale Samoobmanjivanja i Upravljanja impresijom zajedno sa NEO-PI-R-om kako bi svaki supružnik procenio svog para. Korelacije između samoprocena i procene od strane supružnika bile su pozitivne i statistički značajne i za Samoobmanjivanje i za Upravljanje impresijom. Čak su procene od strane supružnika bile značajno socijalno poželjnije od podataka dobijenih samoprocenom i na merama ličnosti- neuroticizam je bio značajno niži kod procena. Sličan rezultat je dobijen i na uzorku Kineza (Yik, Bond & Paulhus, 1998), koji pokazuju značajno nižu tendenciju pripisivanja sebi pozitivnih atributa u odnosu na to kako ih procenjuju drugi (korelacije između samoprocena i procena od strane drugih su sve bile značajne na svim merama). Rezultati ukazuju da postoji saglasnost između samoprocena i mera procene od strane supružnika što ukazuje da Samoobmanjivanje i Upravljanje impresijom u izvesnom stepenu reflektuju stvarne individualne razlike u ponašanju, a ne distorziju u odgovaranju na testove. Kontrolišući skorove za vrednost Samoobmanjivanja smanjuje se korelacija između samoprocena i procena supružnika, a kada je u pitanju Upravljanje impresijom korelacije ostaju skoro iste. Isti rezultat je dobijen i na uzorku studenata koji su bili podeljeni u grupe od pod dvoje (Zaltauskas & Borkenau, 2008). Svaki par je popunio nekoliko skala za detekciju socijalno poželjnih odgovora za sebe i za člana svoje grupe. Rezultati su pokazali da procene od strane vršnjaka značajno koreliraju sa merama samoprocene.

U pokušaju da se odvoji potencijalna pristrasnost koja može da potiče od preterane motivacije procenjivača da daju socijalno poželjne odgovore Kurtz, Tarquini & Iobst (2008) su uveli dva procenjivača: jedan od roditelja i jedan cimer. Samoprocenjivači su popunjavali NEO-FFI i Marlov-Kraunovu skalu, dok su ih njihovi procenjivači ocenjivali na NEO-FFI. Dobijeni su konzistentni rezultati prethodnim o postojanju kosenzusa između samoprocena i procena od strane drugih. Skorovi Neuroticizma su bili viši kod samoprocena nego kod procenjivača. Ovaj rezultat je još jedna potvrda hipoteze da procenjivači koji su veoma bliski ispitaniku mogu takođe da budu izvor pristrasnosti.

Holden & Passey (2010) u svom istraživanju dobijaju veoma konzistentne rezultate prethodnim, ali kritikuju supstantivnu interpretaciju skora na skalama validnosti zbog statistički značajnih, ali umerenih vrednosti korelacija između samoprocene na meri laganja i procene ličnosti od strane cimera. Zaključuju da umerene korelacije govore da predmet merenja skala laganja nije nužno supstantivan, ali da nije nužno ni stil u odgovaranju.

Ograničenja metode korišćenja malog broja procenjivača u validiranju skala laganja

Jedna od najčešćih kritika upotrebe bliskih drugih je mali broj procenjivača. U najvećem broju istraživanja sam ispitanik je osoba koja predlaže osobu koja će ga procenjivati. U već pomenutoj metaanalizi (Ones, Wiswesvaran & Reiss, 1996) navedeno je da se najčešće u studijama koristi jedan procenjivač, a da više procenjivača nije korišćeno. Procenjivači su najčešće supružnici, članovi porodice, cimeri i kolege sa posla. Prema našim informacijama jedino je studija koju su sprovedli Kurtz i sardnici (2008) koristila dva procenjivača. Problem sa korišćenjem malog broja procenjivača je činjenica da i procenjivači koji su veoma bliski ispitaniku mogu da budu pod uticajem davanja socijalno poželjnih odgovora o osobi koja im je bliska. Za ovakvu pretpostavku postoji više opravdanja. Naime, iako procene supružnika McCrae & Costa (1983) vide kao oslobođene od pristrasnosti (bias), ipak ističu da ocene supružnika nisu oslobođene artefakta kao što je halo-efekat, i ostavljaju mogućnost da takve procene karakteriše previše povoljna procena. Ali bez obzira na to, oni navode da iako procene i samoprocene mogu sadržati grešku pristrasnosti, ali ne dele zajedničku pristrasnost. Smatru da jedina zajednička varijansa bi bila stvarna ličnosna varijansa (real trait variance). Međutim, kao što je već pomenuto, više istraživanja je pokazalo da procene bliskog drugog karakterišu čak povoljniji skorovi u poređenju sa samoprocenama (Kurtz, et al, 2008; Lonkvist et al, 2007; Yik, et al, 1998). Ovo može da ide u argumentu da previše bliski ljudi nisu najpogodniji procenjivači.

Kako mi ovo planiramo da unapredimo:

U našim istraživanjima koristićemo procene svih učenika u razredu. Prema našim saznanjima ovo će biti prvo istraživanje koje će na merama ličnosti i socijalno poželjnih odgovora da koristi u proseku oko 20 procenjivača po ispitaniku (tj. onoliko procenjivača koliko ima učenika u razredu). Smatramo da postoji višestruka prednost korišćenja više procenjivača koji ujedno pohađaju isti razred sa ispitanikom:

- a. Procenjivači poznaju dovoljno dugo ispitanika (najmanje 4 godine, a najviše 8 godina).
- b. U toku tog perioda procenjivači borave sa ispitanikom skoro svakodnevno po više sati.
- c. Različit stepen bliskosti omogućava da se dobiju procene i od osoba koje imaju prema ispitaniku izrazito naklonjen stav i izrazito negativan, a najverovatnije da će najveći deo procena poticati od procenjivača koji su umereno bliski sa ispitanikom.
- d. Kada se u skoru procena za jednog ispitanika nađe više procena to omogućava da se umanji uticaj individualnih razlika procenjivača, a koje potiču iz njegove ličnosti i socijalnih veština kao što je sposobnost procenjivanja ljudi.

METODOLOŠKI DEO

Predmet istraživanja za doktorat

Glavni cilj ovog rada je provera validnosti skale laganja, tj. utvrđivanje da li je predmet merenja skala laganja detekcija neiskrenosti ispitanika ili je mera supstantivnih osobina ličnosti.

U vezi sa ovim ciljem naša **glavna hipoteza (H1)** glasi da predmet merenja skala za detekciju socijalno poželjnih odgovora su stvarne individualne razlike u ličnosti, a ne manipulisanje testovnim rezultatom, tj. lažiranje.

Sledeća hipoteza (**H2**) koja sledi iz prve je da su niska amoralnost i visoka saradljivost supstantivne dimenzije ličnosti koje su najviše povezane sa stvarnim individualnim razlikama na skalama za detekciju socijalno poželjnih odgovora.

Naše hipoteze ćemo pokušati da potvrdimo kroz tri studije. Dakle, da bi smo pokušali što preciznije da odgovorimo na glavni cilj ovog rada sprovedemo tri nezavisna istraživanja kako bi smo obezbedili sledeće uslove koji pojačavaju generalizabilnost rezultata:

- a) Prednost korišćenja rezultata tri studije kada je u pitanju uzorkovanje je što će kroz istraživanja proći veći broj ispitanika koji ne pripada istoj populaciji već je generisan iz tri različita segmenta populacije. Ova prednost nam omogućava da utvrdimo stepen univerzalnosti dobijenih rezultata na različitim uzorcima.
- b) U mogućnosti ćemo biti proverimo da li se dobijaju uniformni rezultati o validnosti skale laganja kada se koriste različite verzije psiholoških instrumenta.
- c) Različit metodološki dizajn tri studije omogućava prilaženje problemu validacije skale laganja iz različitih uglova. Svaka studija će razjasniti određeno postojeće problemsko pitanje u teoriji i metodologiji validacije skale laganja. Ovo omogućava da se u određenom stepenu prevaziđu ograničenja i odgovori na otvorena pitanja koja ostaju iza pojedinačnih studija- što ne bi bilo moguće korišćenjem samo jedne studije.
- d) Najvažnije, upoređivanje konzistentnosti rezultata iz tri studije omogućava dobijanje mnogo validnijeg odgovora na glavni cilj i hipotezu- da li rezultati različitih studija konvergiraju ka nalazu da je predmet merenja skala laganja individualne razlike u ličnosti, a ne detekcija lažiranja?

Kako bismo mogli da argumentujemo da skale laganja mere stvarne individualne razlike u ličnosti, a ne tendenciju ka lažiranju rezultata, smatramo da treba da dobijemo odgovore na sledeća pitanja, koja ujedno predstavljaju i glavne zadatke naših studija koje će biti detaljno opisane u sledećem delu rada:

1. **Prva studija** će dati odgovor na pitanje: da li postoji slaganje između podataka koje o sebi ispitanik prezentuje na skali laganja sa podacima koje o ispitaniku izjave više drugih osoba na skali laganja.

Ako bi postojalo slaganje u informacijama iz dva izvora to bi išlo u prilog supstantivnoj interpretaciji predmeta merenja skala laganja.

2. **Druga studija** će odgovoriti na pitanje: Da li postoji test-retest stabilnost čiji koeficijenti su slični koeficijentima stabilnosti ličnosti i skale školskih prestupa,

Ukoliko pokažemo da test retest koeficijenti tokom tri godine praćenja su visoki i slični test retest koeficijentima dobijenim na testovima ličnosti i skali školskih prestupa to bi bio značajan argument protiv ideje da je skor na skali laganja taktika u odgovaranju. Međutim, takav nalaz ne bi mogao da odgovori na kritiku da obe mere nisu pod uticajem samoobmanjivanja ili trajne tendencije da se ulepšavaju odgovori na upitnicima. Zbog toga ćemo skorove ličnosti i skale školskih prestupa porediti sa procenama ličnosti i tendencije da se čine školski prestupi od strane više drugih (celog razreda).

3. **Treća studija** će odgovoriti na pitanje: Da li je tačna osnovna ideja na kojoj je zasnovana logika konstrukcije skala laganja da osobe koje imaju visoke skorove na skali laganja imaju tendenciju da budu manje poštene te da, se prikazuju u socijalno povoljnijem svetlu, naročito u situacijama kada su izložene proceni, i imaju interes da se prikažu boljim nego što jesu.

U ovoj studiji pokušaćemo da utvrdimo da li je tačna ideja da visoki skorovi na skali laganja predstavljaju lažno moralizatorsko ponašanje, preterano hvalisanje sa socijalno poželjnim osobinama koje osoba zapravo ne poseduje.

Specifični cilj ovog rada je da u validaciji skala laganja popravimo postojeće metodološke probleme studija koje koriste mali broj procenjivača (najčešće jednog, a ređe dva) kao objektivnu meru procene ličnosti oslobođene od strategije odgovaranja, tj. socijalne poželjnosti. U ovom radu svi učenici u razredu će se naći i u ulozi procenjivanog i u ulozi procenjivača za sve vršnjake iz razreda. Smatramo da veći broj procenjivača (u proseku dvadesetak po ispitaniku) može da popravi probleme koji proističu iz korišćenja jednog do dva procenjivača koji su bliski procenjivanom (partner, roditelj, najbolji prijatelj, cimer). Česta kritika ovakve metodologije je da osobe koje su veoma bliske ispitaniku mogu da imaju takođe tendenciju da pripisuju pozitivnije attribute (Kurtz, et al, 2008; Lönnqvist et al, 2007; McCrae et al, 1983; Yik, et al, 1998). Smatramo, da kada imamo skoro sve učenike u razredu kao procenjivače da će se međusobno potirati tendencije ka pripisivanju nerealno pozitivnih i nerealno negativnih atributa. Kao što je već opisano biće kreirane tri studije kako bismo varirali sadržaj procena. U jednoj studiji procenjivači će procenjivati ispitanike na skali laganja, u drugoj na merama ličnosti- ove dve vrste mera se koriste u istraživanjima na ovu temu, tako da se metodologija ovih studija unapređuje uvođenjem više procenjivača (svih učenika iz razreda). Međutim, s obzirom da obe mere mogu da sadrže stavke koje nisu lako dostupne procenjivačima (npr. *Nikada nisam osetio snažnu odbojnost prema nekome; Često je napet...*) koje pre predstavljaju unutrašnji sadržaj, skriveni subjektivni stav, za potrebe treće studije kreirana je skala procene koja obuhvata ponašanja tipična za školsku sredinu- koja su lako vidljiva učenicima u razredu.

I studija

Da li postoji povezanost rezultata samoprocena i procena vršnjaka iz razreda na skali laganja?

Procedura

U prvoj fazi ispitivanja ispitanicima će biti grupno zadati petofaktorski model ličnosti i skala laganja. Nakon toga, u drugoj fazi ispitivanja svaki ispitanik će za svakog učenika u razredu popuniti istu skalu laganja koju je u prethodnoj fazi popunio za sebe. U ovoj fazi ispitivanje će se obaviti u manjim grupama (od 4 do 5 ispitanika) da bi mogla da se organizuje dovoljna prostorna udaljenost ispitanika koja obezbeđuje doživljaj sigurnosti da odgovore ispitanika niko drugi ne može da vidi ili pretpostavi. Ovo je veoma važan uslov s obzirom na to da je procenjivanje svojih vršnjaka iz razreda veoma osetljiva tema. S toga će svakom ispitaniku u ovoj fazi ispitivanja biti ostavljena mogućnost da ostane anoniman tako što će moći da popuni upitnik i za sebe, ali će ispitivač ohrabrivati ispitanike da to ne urade. Smatramo da ukoliko u procenama se nađe jedna samoprocena da je udeo u ukupnom skoru procena trivijalan, a da je suštinski mnogo važnije da ispitanici budu hrabri da iskažu iskrenost, nego da zbog straha povodom neanonimnosti dobijemo socijalno poželjne procene.

Uzorak

Uzorak ispitanika je oko 180 učenika sedmih i osmih razreda osnovnih škola, odnosno 8 razreda ukupno: četiri razreda sedmog i četiri razreda osmog razreda.

Varijable i instrumenti:

Ličnost- meri se instrumentom NEO FFI (Costa & McCrae, 1992) koji predstavlja skraćenu formu NEO PI-R-a; sastoji se od 60 petostepenih stavki Likertovog tipa (od 1-nimalo se ne slažem do 5-potpuno se slažem). Test meri pet bazičnih dimenzija ličnosti: Neuroticizam, Ekstraverzija, Otvorenost, Saradljivost i Savesnost.

Socijalna poželjnost- meri se kratkom verzijom Marlov-Kraunove skale socijalne poželjnosti (Strahan & Gerbasi, 1972) koja je nastala skraćivanjem originalne verzije (MC-SDS; Crowne & Marlowe; 1960). Sadrži 10 petostepenih stavki Likertovog tipa (od 1-nimalo se ne slažem do 5-potpuno se slažem). Ova skala meri da li ispitanici odgovaraju iskreno ili pokušavaju da se prikažu u boljem svetlu. Skala se skoruje na način da veći skorovi govore o većem prisustvu tendencije da se daju socijalno poželjni odgovori. Skala je prikazana u prilogima.

Procene od strane drugih- mere se kratkom verzijom MC-SDS prethodno opisanom sa stavkama formulisanim u trećem licu. Ukupan skor procena računa se kao aritmetička sredina svih procenjivača.

Zadaci:

1. Utvrditi da li postoje značajne korelacije između samoprocena na skali laganja i procena vršnjaka na istoj skali laganja.
Ukoliko navedene korelacije postoje takav rezultat bi išao u prilog shvatanju skora na skali Laganja kao supstantivne mere, a ne taktike u odgovaranju.
2. Utvrditi da li postoje korelacije između samoprocena na skali laganja i faktora ličnosti, kada se iz skale laganja parcijalizuju korelacije koje postoje sa procenama vršnjaka.
Ovakav skor bismo mogli potencijalno da tretiramo kao „čist“ skor laganja, s obzirom na to da bi to bio onaj deo varijanse koju ispitanik saopšti o sebi, a koji drugi ne

primećuju. Ukoliko bi i dalje postojala korelacija faktora ličnosti sa „čistim“ skorom na skali socijalno poželjnog odgovaranja, taj rezultat bi govorio u prilog interpretaciji skora na MCSDS kao mere lažiranja koja detektuje dimenzije ličnosti koje su najosetljivije na socijalno poželjno odgovaranje.

Hipoteze:

1. Postoji povezanost između samoprocena na skali laganja i vršnjačkih procena na istoj skali.
2. Kada se parcijalizuje varijansa skala laganja iz ličnosti, intenzitet korelacija između vršnjačkih procena i ličnosti opada.
3. Dimenzija saradljivosti je najviše povezana sa samoprocenama i procenama vršnjaka na skali laganja.

Prednost studije: Prema našim informacijama, ovo je prva studija koja koristi više procenjivača (ceo razred) koji popunjavaju istu skalu laganja koju popunjava i ispitanik.

Nedostatak studije: S obzirom na rezultate prethodnih istraživanja ne možemo da očekujemo da ukoliko dobijemo statistički značajne korelacije između dva izvora procena da njihova vrednost bude visoka, jer su vrednosti korelacija koje se dobijaju između samoprocena i jednog ili dva procenjivača umerenog intenziteta (Holden, et al, 2010; Kurtz, et al, 2008; McCrae, et al, 1983). Takve vrednosti većina autora smatra zadovoljavajućim u izvođenju zaključka o podudarnosti informacija. Međutim, prema Holdenu i saradnicima (2010) umerene korelacije ostavljaju mogućnost da se predmet merenja skala laganja tumači ne samo kao mera supstantivnih karakteristika, već ostavlja mogućnost da je jedan deo varijanse skale laganja i strategija u odgovaranja, što je nalaz koji su ranije dobili Lonkvist i saradnici (Lönkvist et al, 2007). Niske korelacije se mogu dobiti i zato što pojedine bihevioralne manifestacije stavki skale za detekciju socijalno poželjnih odgovora mogu biti nedostupne procenjivačima (npr. *Uvek operem ruke pre jela*). Takođe, pojedine stavke referišu na izvesna unutrašnja stanja koja mogu biti nepoznata za druge (npr. *Nikada nisam osetio snažnu odbojnost prema nekome*). Ovaj nedostatak u izvesnom stepenu može biti razjašnjen trećom studijom.

Plan obrade podataka:

Za procenu slaganja informacija iz dva izvora koristićemo Pirsonov koeficijent korelacija. Parcijalizaciju skorova računamo kao rezidualne skorove iz regresione analize. Koristićemo regresionu analizu u predviđanju skorova skala laganja i vršnjačkih procena na osnovu faktora ličnosti originalnih i korigovanih za vrednost skale laganja.

II studija

Longitudinalna studija: praćenje stabilnosti mera laganja i ličnosti i njihova povezanost sa vršnjačkim procenama ličnosti i ranim dečijim interesovanjima

Dizajn ove studije je longitudinalan. Uzorak čini oko 300 učenika osnovnih škola podeljenih u dve grupe: mlađu (prva vremenska tačka testiranja je početak drugog razreda OŠ) i stariju (prva vremenska tačka testiranja je početak četvrtog razreda OŠ). Obe grupe učenika su praćene i testirane 7, odnosno 5 godina, tj poslednje testiranje je obavljeno u 8 razredu. Ukupno trajanje studije je 7 godina. Opis procedure zadavanja testova je prikazan u tabeli br.1. U prvoj vremenskoj tački testiranja zadata je skala dečijih interesovanja konstruisana tako da bude pogodna za korišćenje na uzrastu dece od oko 7-8 godina. Dve godine nakon toga zadata je skala školskih prestupa čije stavke referišu na konkretne školske situacije, što olakšava popunjavanje skale. S obzirom na to da ova skala meri nemoral u stavovima prema školskim prestupima, u ovom istraživanju ćemo je smatrati i prvom zadatom merom dimenzije ličnosti povezane sa amoralnošću. U petom razredu su po prvi put zadate mere standardizovane mere ličnosti- petofaktorski model baziran na Goldbergovom inventaru ličnosti IPIP, jer smatramo da su stavke Goldbergovog inventara veoma jednostavne i kratke, bez komplikovanih reči u odnosu na druge inventare petofaktorskog modela ličnosti. Kao dopunu modelu pridodata je i skala psihoticizma. U ovoj vremenskoj tački testiranja prikupljene su i procene od vršnjaka iz razreda o svim učenicima u razredu. U naredne tri godine učenici su retestirani istim inventarima ličnosti, s tim da je bateriji pridodata skala Amoralna i skala laganja. U završnoj tački testiranja, u osmom razredu, zadat je i test inteligencije.

Zadaci:

1. Utvrditi da li postoji test retest stabilnost na meri laganja u tri merenja sa razmakom od po godinu dana?

Visoki koeficijenti stabilnosti u tri merenja bi govorili protiv ideje da je skor na skali laganja posledica trenutne tendencije ka davanju socijalno poželjnih odgovora.

2. Utvrditi da li se koeficijenti stabilnosti skale laganja razlikuju u poređenju sa koeficijentima stabilnosti supstantivnih mera ličnosti i skale školskih prestupa?

Ukoliko pokažemo da test retest koeficijenti tokom tri godine praćenja su visoki i slični test retest koeficijentima dobijenim na testovima ličnosti i skali školskih prestupa to bi bio značajan argument protiv ideje da je skor na skali laganja taktika u odgovaranju. Međutim, takav nalaz ne bi mogao da odgovori na kritiku da obe mere nisu pod uticajem samoobmanjivanja ili trajne tendencije da se ulepšavaju odgovori na upitnicima. Zbog toga ćemo skorove ličnosti i skale školskih prestupa porediti sa procenama ličnosti i tendencije da se čine školski prestupi od strane više drugih (celog razreda), što je postavljeno sledećim ciljem (broj tri).

3. Utvrditi da li postoje korelacije između procena vršnjaka na ličnosti i samoprocena na ličnosti i skali laganja tokom tri godine praćenja?
4. Utvrditi da li se vrednost korelacija između procena vršnjaka na ličnosti i samoprocena na ličnosti menja kada se samoprocene koriguju za vrednost laganja.

Ukoliko bi skala laganja zaista bila mera lažiranja onda korigovanjem skorova ličnosti za meru lažiranja bi moralo da dovede do povećanja korelacija koje postoje između procena

vršnjaka i ličnosti. Ukoliko se korelacije smanje to bi govorilo u prilog shvatanju da korigovanjem faktora ličnosti za meru lažiranja se izbacuje supstantivni deo varijanse iz ličnosti, što bi značilo da skala laganja meri supstantivni deo ličnosti, a ne strategiju u odgovaranju.

5. Utvrditi da li postoje korelacije između ranih dečijih interesovanja i skala laganja 4, 5 i 6 godina kasnije.

Dečija interesovanja su konstrukt koji ne pripada prostoru ličnosti, ali je sam njim povezan. Ako bi postojale korelacije između ranih interesovanja i skala laganja na kasnijem uzrastu, to bi značilo da u i u jednom i u drugom postoje stabilni faktori, a ne tendencija ka laganju.

Varijable i instrumenti:

1. Mere samoprocene:

Struktura dečijih interesovanja- mere se upitnikom prilagođenim deci nižih razreda osnovne škole (autor Prof. Dr. Danijela Petrović- videti u prilogu). Sadrži osam pitanja otvorenog tipa na koja deca treba da daju po tri slobodna odgovora. Upitnik obrađuje teme dečijih interesovanja u školi i van nje.

Stavovi o školskim prestupima- meri se Skalom školskih prestupa (Peruničić & Mirić, 2011). Reč je o petostepenoj skali Likertovog tipa (od 1- u potpunosti se ne slažem do 5- u potpunosti se slažem), sadrži 61 stavku koje su grupisane u 7 subskala koje mere nemoral u stavovima prema: prepisivanju, bežanju, šaputanju, nepotizmu, mitu i korupciji, nasilju, falsifikovanju i opšti stav o nemoralu u školi.

Dimenzije ličnosti- mere se testom IPIP- (International Personality Item Pool; Goldberg, 1992). Test je baziran na petofaktorskom modelu ličnosti. Sadrži 50 petostepenih stavki Likertovog tipa (od 1- u potpunosti se ne slažem do 5- u potpunosti se slažem) koje mere pet dimenzija ličnosti: Ekstraverziju, Saradljivost, Savesnost, Emocionalnu stabilnost i Intelpekt.

Psihoticizam- meri se kratkom verzijom testa Delta (Knežević, et al, 2016). Sadrži 10 petostepenih stavki Likertovog tipa (od 1- u potpunosti se ne slažem do 5- u potpunosti se slažem) koje mere sklonost ka dezintegraciji.

Amoralnost- meri se kratkom verzijom testa Amoral (Knežević, Radović & Peruničić, 2008). Sadrži 18 stavki Likertovog tipa (od 1- u potpunosti se ne slažem do 5- u potpunosti se slažem) koje mere sklonost ka prosocijalnom/antisocijalnom ponašanju.

Socijalna poželjnost- meri se kratkom verzijom Marlov-Kraunove skale socijalne poželjnosti (MC-SDS; Crowne & Marlowe; 1960), sadrži 10 petostepenih stavki Likertovog tipa (od 1- nimalo se ne slažem do 5- potpuno se slažem). Ova skala meri da li ispitanici odgovaraju iskreno ili pokušavaju da se prikažu u boljem svetlu. Skala se skoruje na način da veći skorovi govore o većem prisustvu tendencije da se daju socijalno poželjni odgovori.

Inteligencija- meri se kratkom verzijom Ravenovih progresivnih matrica (Raven's Progressive Matrices- RPM; Raven, Court, & Raven, 1979). Ova verzija se sastoji od 18 zadataka, konstruisanih i ekstrahovanih iz standardne i napredne verzije RPM. Ova verzija je već korišćena u istraživanjima i publikovana u naučnim časopisima (Pallier et al, 2002; Teovanovic, Knezevic, & Stankov, 2015). To je neverbalni test višestrukog izbora, koji je vremenski ograničen na 6 minuta rada. U svakom zadatku ispitanici moraju da identifikuju element koji nedostaje kako bi kompletirali sliku.

2. Procene vršnjaka

Skala procene ličnosti od strane drugih- sastoji se od 15 stavki Likertovog tipa (od 1- nimalo se ne slažem do 5-potpuno se slažem) formulisanih u trećem licu (Videti u prilogu). Svaka dimenzija ličnosti petofaktorskog modela zastupljena je sa dve stavke, kao i dimenzija psihoticizma. Amoralnost je operacionalizovana preko školskog nemorala čije se manifestacije lakše opažaju i zastupljen je sa tri stavke.

Tabela 1. Plan zadavanja testovnog materijala

I grupa (mlađi)	II razred	IV razred	V razred	VI razred	VII razred	VIII razred
	Struktura dečijih interesovanja	Skala školskih prestupa	IPIP DELTA Procene vršnjaka	IPIP DELTA AMRL MC-SDS	IPIP DELTA AMRL MC-SDS Skala školskih prestupa	IPIP DELTA AMRL MC-SDS Ravenove matrice
II grupa (stariji)	IV razred	VI razred	VII razred	VIII razred		
	Struktura dečijih interesovanja	Skala školskih prestupa	IPIP DELTA Procene vršnjaka	IPIP DELTA AMRL MC-SDS Ravenove matrice		

Hipoteze:

1. Koeficijenti stabilnosti za skalu laganja će biti visoki i slični vrednostima koeficijenata stabilnosti za mere ličnosti i školskih prestupa
2. Kada se iz mera ličnosti parcijalizuje vrednost skala laganja intenzitet korelacija između mera ličnosti i vršnjačkih procena će opasti.
3. Dimenzija saradljivosti i niska amoralnost procenjene i samoprocenama i procenama vršnjaka su najviše povezane sa skorom na skali laganja.
4. Postoji povezanost između ranih dečijih interesovanja i skora na skali laganja.

Prednost studije: Prema našim informacijama ovo je prva studija koja koristi:

1. Longitudinalni dizajn u ukupnom trajanju od sedam godina, u kojem pod istim motivacionim uslovima se proverava test retest stabilnost skale laganja tri puta sa razmakom od godinu dana.
2. Više procenjivača koji procenjuju bazične dimenzije ličnosti ispitanika.
3. Povezivanje skorova na skali laganja sa ranim dečijim interesovanjima.

Nedostatak studije: I u ovoj studiji pojedine bihejvioralne manifestacije stavki skale za procenu ličnosti mogu biti nedostupne procenjivačima i da budu uzrok nižih korelacija između procenjivača i samoprocena. Takođe, procena ličnosti za učenike petog razreda osnovne škole može da bude težak zadatak. Uticaj maturacije u periodu trajanja studije je veoma značajan i može da bude uzrok nižih korelacija.

Plan obrade podataka:

Interklasni koeficijent korelacija će se računati za sve pojedinačne mere kako bi se utvrdila test retest stabilnost. Skorovi mera ličnosti i skale laganja će se računati kao aritmetička sredina svih merenja. Za utvrđivanje odnosa faktora ličnosti, skale laganja i vršnjačkih procena biće urađeno više regresionih analiza. Biće urađena faktorska analiza skale dečijih interesovanja-izolovane faktore ćemo Pirsonovim koeficijentom korelacija povezati sa skalom laganja.

III studija

Da li visoki skorovi na skali laganja ukazuju na osobu koju drugi vide kao osobu sa manje socijalno poželjnih osobina?

Glavna ideja autora skale laganja je konstrukcija stavki koje opisuju u ekstremnoj meri socijalno poželjne stavove i ponašanja. Prema autorima, slaganje sa takvim stavkama ukazuje na lažne moralizatorske tendencije ka ulepšavanju rezultata.

Sa druge strane postoje brojni problemi sa ovakvom idejom u osnovi. Jedan problem koji nastaje iz ovakve ideje je da ljudi koji su stvarno visoko socijalizovani i moralni bivaju proglašeni lažovima. Drugi problem tiče se načina „čitanja“ i tumačenja stavki. Naime, autori skale laganja pretpostavljaju da svi ispitanici kada popunjavaju skale laganja imaju na umu bukvalno značenje stavki i da kada pročitaju npr „nikada nisam slagao“ imaju na umu denotativno, bukvalno značenje reči nikad. Međutim, poznato je da ispitanici sebi daju slobodu u tumačenju stavki i da često ispitanici ekstremne stavke procenjuju u kontekstu toga da li su više ili manje skloni takvom ponašanju.

U ovoj studiji mi ćemo proveriti polaznu osnovu na kojoj su zasnovane skale laganja, a to je: da li ispitanici koji imaju visoke skorove na skali laganja drugi vide kao osobe koje nemaju u stvarnosti više socijalno poželjnih osobina od onih sa nižim skorovima. Drugim rečima cilj ove studije bi bio da se utvrdi da li ispitanici koji imaju teorijski validniji profil na skalama laganja (niže skorove) vršnjaci procenjuju kao osobe više ili manje sklone manipulativnom, prosocijalnom ponašanju. U vezi ovog cilja akcenat ćemo staviti na formulaciju stavki procena koje će referisati na vidljivo nemoralno ponašanje. Dakle, definisaćemo oblike ponašanja koje su povezane sa nepoštenjem na način da su procenjivačima takva ponašanja u svakodnevnom iskustvu vidljiva.

Procedura:

Opšta metoda ovog istraživanja je eksperimentalna. Eksperimentalni dizajn čine dva ponovljena merenja na istom uzorku ispitanika. U prvoj eksperimentalnoj situaciji (E1) ispitanici odgovaraju pod standardnom instrukcijom iskreno na skalu Amoralna, NEO PI-R i skale za detekciju socijalno poželjnih odgovora, nakon čega sledi popunjavanje Ravenovih progresivnih matrica. U drugoj eksperimentalnoj situaciji (E2) ispitanicima se administrira ista skala Amoralna uz instrukciju prikaži se boljim (fake-good). Dakle, zadatak je da se predstave u socijalno poželjnom svetlu. Instrukcija glasi: *zamislite da konkurišete za posao i da vam samo od rezultata na ovim testu zavisi da li ćete biti primljeni ili ne. Namestite rezultate tako da budete sigurno primljeni, dakle predstavite se u najboljem mogućem svetlu.* Nakon ovoga ispitanici će u grupama od najviše pet ispitanika, prostorno veoma udaljenih popunjavati skalu procene školskog nemoralna. Ispitanici će sedeti u uglovima prostorije licem okrenutim ka zidu. Iz istih razloga kao u prvoj i drugoj studiji svakom ispitaniku će u ovoj fazi ispitivanja biti ostavljena mogućnost da ostane anonimna tako što će biti ostavljena mogućnost da popuni upitnik i za sebe, ali će ispitivač i ovde ohrabrivati ispitanike da ne popune za sebe. Rezultati pilot studije ukazuju da ispitanici veoma dobro reaguju na procenjivanje drugih, nalaze da im je zadatak interesantan i da kolonu za sebe ostavljaju praznom.

Varijable i instrumenti:

Samoprocene:

1. Amoral-15- (Knežević, et al, 2008) petostepena skala Likertovog tipa sastavljena od 187 stavki, grupisanih u 15 subskala Amoralna, koje čine 3 bazična dispoziciona izvora amoralnog/antisocijalnog ponašanja: 1. Slabo kontrolisani hedonizam 2. Amoralnost podstaknuta frustracijom 3. Amoralnost podstaknuta brutalnošću.

2. "Lie" skale -55 stavki dihotomnog tipa: TAČNO-NETAČNO. Sastavljene od Marlow-Crowne skale (Crowne & Marlowe, 1960) za davanje socijalno poželjnih odgovora, 33 stavke i L skale iz Ajzenkovog upitnika EPQ, 22 stavke (Eysenck & Eysenck, 1964).

3. NEO PI-R- Inventar ličnosti (NEO Personality Inventory, Revised; NEO-PI-R; Costa & McCrae, 1992). Koristi se da se procene dimenzije ličnosti zasnovane na petofaktorskom modelu: Neuroticizam, Ekstraverzija, Otvorenost, Saradljivost i Savesnost. U pitanju je petostepena skala Likertovog tipa (od 1 potpuno se ne slažem do 5 u potpunosti se slažem).

4. Ravenove progresivne matrice-RM-A (Raven's Progressive Matrices- RPM; Raven, Court, & Raven, 1979). Ova verzija se sastoji od 18 zadataka, konstruisanih i ekstrahovanih iz standardne i napredne verzije RPM. Ova verzija je već korišćena u istraživanjima i objavljena u naučnim časopisima (Pallier et al, 2002; Teovanovic, Knezevic, & Stankov, 2015). To je neverbalni test višestrukog izbora, koji je vremenski ograničen na 6 minuta rada. U svakom zadatku ispitanici moraju da identifikuju element koji nedostaje kako bi kompletirali sliku.

5. Uspešnost u lažiranju- tj. objektivna mera lažiranja meri će se kao diferencijalni skor koji ispitanici ostvare između dva merenja na skali Amoralna korigovan za vrednost inicijalnih skorova na Amoralu (E1-E2/E1). Ovakvo računanje diferencijalnog skora delimično rešava problem efekta poda i plafona u spuštanju skorova.

Procene vršnjaka:

Skala procene školskog nemorala- 30 petostepenih stavki Likertovog tipa (1-uopšte se ne važi do 5- potpuno važi) formulisanih u trećem licu (videti u prilogu). Stavke su sastavljene za potrebe ovog istraživanja. Prva verzija skale je sadržala 40 stavki, ali je na osnovu pilot istraživanja zadržano 30. Stavke su pokazale dobru pouzdanost i povezanost sa faktorima Amoral-15. Odluka o skraćanju doneta je zbog dužine trajanja ispitivanja.

Zadaci:

1. Utvrditi da li osobe koje imaju visoke skorove na skali laganja, koje prema teoriji su neiskrene jer lažiraju da poseduju socijalno poželjne osobine- drugi opažaju kao osobe koje zaista imaju manje socijalno poželjnih osobina.
2. Utvrditi da li postoji diferencijalni uticaj amoralnosti procenjene od strane drugih i petofaktorskog modela ličnosti u objašnjenju skora na skali laganja i uspešnosti u lažiranju.

Hipoteze:

1. Ispitanike koji ostvaruju više skorove na skalama laganja vršnjaci opažaju kao osobe koje su manje sklone nemoralnom ponašanju.
2. Uticaj amoralnosti na skorove na skalama laganja i uspeh u lažiranju je opozitan:
 - a). Niska amoralnost procenjena od strane drugih je u vezi sa visokim skorovima na skali laganja
 - b). Visoka amoralnost procenjena od strane drugih je u vezi sa uspešnošću u lažiranju.
3. Postoji različit uticaj petofaktorskog modela ličnosti na uspešnost u lažiranju i na skorove na skalama laganja- skor na skali laganja je povezan sa visokom saradljivošću dok objektivna mera laganja nije.

Prednost studije: Prema našim informacijama ovo je prva studija:

1. koja koristi više procenjivača (u proseku preko dvadeset) koji će amoralnost proceniti preko konkretnih manifestacija školskog nemorala. Ova studija otklanja ograničenja prethodne dve studije u vezi sa objektivnom nemogućnošću da procenjivači imaju dostupne informacije o stavovima i ponašanjima koje mere skale laganja i inventar ličnosti. Stavke skale procene su formulisane prema modelu Kneževićeve skale Amoral, ali tako da njihov sadržaj opisuje nemoralna ponašanja vezana za svakodnevnu školsku situaciju koja su u iskustvu dostupna svim učenicima u razredu.
2. koja će imati mogućnost da proveriti opštu kritiku prikaži se bolje studija, a koja glasi da ne možemo da znamo da li su ispitanici u standardnoj situaciji testiranja bili iskreni. To ćemo moći da proverimo jer ćemo imati nezavisnu meru amoralnosti, tj procene od strane drugih.

Nedostatak studije:

U ovoj studiji proučavamo gornju granicu lažiranja, jer je svim ispitanicima naloženo da se predstave u najboljem mogućem svetlu. Ne možemo da budemo sigurni da to odražava način manipulisanja testom u realnom kontekstu. Problem računanja diferencijalnog skora leži u tome što efekat inicijalnih skorova ne može u potpunosti da se odstrani, može samo da se ublaži, kako ćemo uraditi, uprosečvanjem za inicijalne vrednosti.

Plan obrade podataka

Uradićemo faktorsku analizu skale školskog nemorala i na osnovu broja faktora odlučiti o skorovanju procena. Uradićemo i nekoliko regresionih analize u kojima će se kao zavisne varijable pojavljivati skorovi na skali laganja i uspešnost u lažiranju. U ulozi prediktora naći će se skorovi na petofaktorskom modelu ličnosti, procene vršnjaka i inteligencija.

Struktura rada

Rad će se sastojati iz sledećih delova:

I Teorijski deo

- Uvod- u okviru uvodnog dela biće predstavljen razvoj koncepta socijalne poželjnosti-teorijska ideja na kojoj su skale laganja zasnovane.
- Prikazaćemo rezultate istraživanja o validnosti mera samoprocena i efektima koje lažiranje upitnika ima na validnost primenjenih tehnika.
- Prikazaćemo rezultate istraživanja o udelu ličnosti i inteligencije u uspešnosti u lažiranju.
- Prikazaćemo studije validacije skale laganja. Analiziraćemo prednosti i ograničenja metodologije dosadašnjih studija u validaciji skale laganja.
- Biće opisan glavni predmet rada, glavni ciljevi i hipoteze.

II Metodološki deo

Biće prikazana tri istraživanja tako što će za svako istraživanje biti prikazan nacrt koji će sažeti sledeće delove:

- Opis procedure istraživanja
- Opis uzorka ispitanika
- Opis varijabli i instrumenata
- Opis ciljeva i hipoteza

III Rezultati istraživanja

Prikaz rezultata kroz numeričke vrednosti i tabelarni prikaz .

IV Diskusija

Rezimiranje nalaza studija kroz diskusiju i poređenje sa postavljenim ciljevima i rezultatima dosadašnjih studija i teorija socijalne poželjnosti. Biće navedena ograničenja naših studija i implikacije za buduća istraživanja i praksu korišćenja skale laganja. Na kraju u zaključku biće rezimirani i istaknuti glavni nalazi istraživanja.

V Literatura – spisak korišćene literature

VI Prilozi –prikaz korišćenih instrumenta i dodatne tabele sa rezultatima

Reference

- Allport, F.H., & Allport, G.W. (1921). Personality traits: Their classification and measurement. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 16, 6-40.
- Ballenger, J., Caldwell-Andrews, A., & Baer, R. (2001). Effects of Positive Impression Management On The NEO Personality Inventory- Revised In A Clinical Population. *Psychological Assessment*, 13, 254-260.
- Birkeland, S.A., Manson, T.M., Kisamore, J.L., Brannick, M.T., & Smith, M.A. (2006). A meta-analytic investigation of job applicant faking on personality measures. *International Journal of Selection and Assessment*, 14, 317-335.
- Burris, J.E., Johnson, T.P., O'Rourke, D.P.(2003) Validating self-Reports of Socially desirable Behaviors. Paper presented at the annual meeting of the American Association for Public Opinion Research, <http://www.amstat.org/sections/SRMS/Proceedings/y2003/Files/JS2003-000914.pdf>.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). Revised NEO personality inventory (NEO-PI-R) and NEO five-factor inventory (NEO-FFI) manual. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Crowne, D.P. & Marlowe, D. (1960). A new scale of social desirability independent of psychopathology. *Journal of Consulting Psychology*, 24, 349-354.
- Crowne, D.P. & Marlowe, D. (1964). The approval motive. New York: Wiley.
- Dicken, C. (1963). Good impression, social desirability, and acquiescence as suppressor variables. *Educational and Psychological Measurement*, 23, 699-720.
- Dunkel, C.S, van der Linden, D, Brown, N.A. & Mathes, E.W. (2016). Self-report based General Factor of Personality as socially-desirable responding, positive self-evaluation, and social-effectiveness. *Personality and Individual Differences*, 92, 143-147.
- Eysenck, S.B.G. (1962). The validity of personality questionnaire as determined by the method of nominated groups. *Life Sciences*, 1, 13-18.
- Eysenck, S.B.G., & Eysenck, H.J. (1964). Manual of the Eysenck Personality Inventory, University of London Press.
- Funder, D.C. (1991). Global traits: A Neo-Allportian approach to personality. *Psychological Science*; 2, 31-39.
- Goldberg, L. R., Rorer, L. G, & Green, M. M. (1970). The usefulness of "stylistic" scales as potential suppressor or moderator variables in predictions from the CPI. Oregon Research Institute Research Bulletin, 10(3).
- Goldberg, L. R. (1992). The development of markers for the Big-Five factor structure. *Psychological Assessment*, 4, 26-42.
- Gosling, S.D., John, O.P., Craik, K.H., & Robins, R.W. (1998). Do people know how they behave? Self-reported act frequencies compared with online codings by observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1337-1349.
- Hogan, R.T. (1991). Personality and personality measurement. In M.D. Dunnette & L.M. Hough (Eds.), *Handbook of industrial and organizational psychology* (Vol.2, pp.873-919). Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.

- Hogan, J., Barrett, P., & Hogan, R. (2007). Personality measurement, faking, and employment selection. *Journal of Applied Psychology*, 92, 1270-1285.
- Holden, R.R. (2008). Underestimating the effects of faking on the validity of self-report personality scales. *Personality and Individual Differences*, 44, 311-321.
- Holden, R.R., & Passey, J. (2010). Socially desirable responding in personality assessment: Not necessarily faking and not necessarily substance. *Personality and Individual Differences*, 49, 446-450.
- Jackson, D.N. & Messick, S. (1958). Content and style in personality assessment. *Psychological Bulletin*, 55, 243-252.
- Johnson T., Fendrich, M. (2002). A validation of the Crowne-Marlowe social desirability scale. <http://www.srl.uic.edu/publist/Conference>
- Kam, C.(2013). Probing item social desirability by correlating personality items with Balanced Inventory of Desirable Responding (BIDR): A validity examination. *Personality and Individual Differences*, 54, 513-518.
- Knežević G & Peruničić I. (2008). Do Those With High Scores on Lie-Scales Lie Better? 14th European Conference on Personality, 2008, abstract book, p198.
- Knezevic, G., Radovic, B., & Perunicic, I. (2008). Can amorality be measured? *14th European Conference on Personality, Tartu, Estonia, July 16–20, 2008*, Book of Abstracts, p. 137.
- Knežević, G., Lazarevic, Lj. B., Bosnjak, M., Puric, D., Petrovic, B., Teovanovic, P., Opacic, G., & Bodroza, B. (2016). Towards a Six-Factor Personality Model Encompassing a Disintegration Factor: A Meta-Analysis of the Empirical Evidence. *Personality and Individual Differences*, 95, 214-222.
- Konstabel, K., Aavik, T., & Allik, J. (2006). Social desirability and consensual validity of personality traits. *European Journal of Personality*, 20, 549-566.
- Kurtz, J. E., Tarquini, S. J., & Iobst, E. A. (2008). Socially desirable responding in personality assessment: Still more substance than style. *Personality and Individual Differences*, 45, 22–27.
- Lambert, C.E, Arbuckle, S.A. & Holden, R.R. (2016). The Marlowe–Crowne Social Desirability Scale outperforms the BIDR Impression Management Scale for identifying fakers. *Journal of Research in Personality*, 61, 80-86.
- Lönnqvist, J.E., Paunonen, S., Tuulio-Henriksson, A., Lönnqvist, J., & Verkasalo, M. (2007). Substance and style in socially desirable responding. *Journal of Personality*, 75, 291-322.
- MacCann, C. (2013). Instructed faking of the HEXACO reduces reliability and involves more Gc than Gf. *Personality and individual differences*, 55, 828-833.
- MacNeil, B.M., & Holden, R.R. (2006). Psychopathy and the detection of faking on self-report inventories of personality. *Personality and individual differences*, 41, 641-651.
- Martin, B.A., Bowen, C.-C., & Hunt, S.T. (2002). How effective are people at faking on personality questionnaires? *Personality and individual differences*, 32, 247-256.
- McCrae, R.R., & Costa, P.T. (1983). Social desirability scales: more substance than style. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 51, 882-88.
- McFarland, L., Ryan, A. (2000). Variance in Faking Across Noncognitive Measures. *Journal of Applied Psychology*, 85, 812-821.
- Mersman, J., & Shultz, K. S. (1998). Individual differences in the ability to fake on personality measures. *Personality and individual differences*, 24, 217–227.

Ones D.S., Viswesvaran, C., Reiss, A. D. (1996). Role of Social Desirability in Personality Testing for Personnel Selection: The Red Heering. *Journal of Applied Psychology*, 81, 660-679.

Ones D.S., Viswesvaran, C. (1998). The effects of social desirability and faking on personality and integrity assessment for personnel selection. *Human Performance*, 11, 245-269.

Pallier, G., Wilkinson, R., Danthiir, V., Kleitman, S., Knezevic, G., Stankov, L., et al. (2002). The role of individual differences in the accuracy of confidence judgments. *The Journal of General Psychology*, 129(3), 257-299.

Paulhus, D.L. (1984). Two-Component Models of Socially Desirable Responding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46, 598-609.

Paulhus, D.L. (1991). Measurement and Control of Response Bias. U knjizi Robinson J, Shaver, P. & Wrightsman, L. : *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*. California: Academic Press, Inc.

Paulhus D., & John, O. (1998). Egoistic and Moralistic Biases in Self- Perception: The Interplay of Self-Deceptive Styles With Basic Traits and Motives. *Journal of Personality*, 66, 1025-1060.

Paulhus, D.L. (2002). Socially Desirable Responding: The evolution of a construct. In H.I. Braun, D.N. Jackson, & D.E. Wiley (Eds.), *The role of constructs in psychological and educational measurement*, (pp. 49-69) Mahwah, NJ: Erlbaum.

Pauls, C.A., & Crost, N.W. (2005). Cognitive ability and self-reported efficacy of self-presentation predict faking on personality measures. *Journal of Individual Differences*, 26, 194-206.

Piedmont R., McCrae, R., Riemann, R. & Angleitner, A. (2000). On the Invalidity of Validity Scales: Evidence From Self-Reports and Observer Ratings in Volunteer Samples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 582-593.

Peruničić, I. (2009). Predmet merenja skala za detekciju socijalno poželjnih odgovora. Master rad, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

Peruničić, I., & Mirić, J. (2011). Rasprostranjenost imorala u stavovima učenika prema školskim prestupima, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 43, 283-298.

Pronin, E. & Kugler, M.B. (2007). Valuing thoughts, ignoring behavior: The introspection illusion as a source of the bias blind spot. *Journal of Experimental Social Psychology*, 43, 565-578.

Ray, J.J. (1988). Lie scales and the elderly. *Personality and Individual Differences*, 9, 417-418.

Raven, J.C., Court, J.H., & Raven, J. (1979). Manual for Raven's Progressive Matrices and vocabulary scales. London: H. K. Lewis & Co.

Rosse J., Stecher, M. Miller, J. & Levin, R. (1998). The Impact of Response Distortion on Preemployment Personality Testing and Hiring Decisions. *Journal of Applied Psychology*, 83, 634-644.

Sackeim, H. A., & Gur, R. C. (1978). Self-deception, self-confrontation, and consciousness. In G. E. Schwartz & D. Shapiro (Eds.), *Consciousness and self-regulation: Advances in research* (Vol. 2, pp. 139-197). New York: Plenum. Schachter, S., & Singer, J. E. (1962).

Schinika, J., Kinder, B., & Kremer, T. (1997). Research validity scales for the NEO PI-R; development and initial validation. *Journal of Personality Assessment*, 68, 127-138.

Schmit, N., & Oswald, F. L. (2006). The Impact of Correction for Faking on the Validity of Noncognitive Measures in Selection Settings. *Journal of Applied Psychology*, 91, 613-621.

Smith B., & Ellingson, J. (2002). Substance Versus Style: A New Look at Social Desirability in Motivating Contexts. *Journal of Applied Psychology*, 87, 211-219.

Strahan, R. & Gerbasi, K. C. (1972). Short, homogeneous versions of the Marlowe-Crowne Social Desirability Scale. *Journal of Clinical Psychology*, 28, 191-193.

Teovanovic, P., Knezevic, G., & Stankov, L. (2015). Individual differences in cognitive biases: Evidence against one-factor theory of rationality. *Intelligence*, 50, 75-86.

Vazire, S. & Mehl, M. R. (2008). Knowing me, knowing you: the accuracy and unique predictive validity of self-ratings and other-ratings of daily behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 1202-1216.

Ventimiglia, M. & MacDonald, D. A. (2012). An examination of the factorial dimensionality of the Marlowe Crowne Social Desirability Scale. *Personality and Individual Differences*, 52, 487-491.

Viswesvaran, C. & Ones, D. S. (1999). Meta-analysis of fakability estimates: Implications for personality measurement. *Educational and Psychological Measurement*, 59, 197-210.

Wagerman, S. A., & Funder, D. C. (2007). Acquaintance reports of personality and academic achievement: A case for conscientiousness. *Journal of Research in Personality*, 41, 221-229.

Yik, M., Bond, M., & Paulhus, D. L. (1998). Do Chinese Self-Enhance or Self-Efface? It's a Matter of Domain? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 399-406.

Zaltauskas, K., & Borkenau, P. (2008). Social Desirability Scales: Comparison of Self-Reports with Peer Reports. 14th European Conference on Personality, p 196.

Ziegler, M. & Buehner, M. (2009). Modeling socially desirable responding and its effects. *Educational and Psychological Measurement* 69, 548-565.

UPITNICI

Procene vršnaka

I i II studija: MC-SDS

1. Kad treba, ne oklevam da ostavim svoje poslove i pomognem onome koje u nevolji
2. Nikada nisam osetio snažnu odbojnost prema nekome

3. Bilo je situacija kada sam osetio zavist zbog toga što drugima dobro ide
4. Nisam ni pomislio da dozvolim da neko drugi bude kažnjen zbog onoga što sam ja skrivio
5. Ponekad pobesnim kad stvari ne idu kako ja hoću
6. Bilo je situacija kada sam želeo da se pobunim protiv autoriteta iako sam znao da je u pravu
7. Uvek sam učitiv, čak i sa onima koji su izrazito neprijatni
8. Kad nešto ne znam, nije mi ni najmanje krivo da to priznam
9. Sećam se da sam se pretvatao kako mi nije dobro da bih se izvukao iz nekih situacija
10. Ponekad me nerviraju ljudi koji mi traže usluge

II studija (longitudinalna): Procene vršnjaka

1. Воли да буде у центру пажње
2. Не прича много
3. Склон је да вређа
4. Меког је срца
5. Неуредан је
6. Све своје обавезе извршава на време
7. Често је напет
8. Опуштен је, ништа га не узнемирава
9. Воли да машта
10. Спорије схвата теоретске идеје.
11. Чудан је
12. Концентрисан, није расејан
13. Бежи са часова
14. Преписује на контролном
15. Хоће да шапне

III studija: procene školskog nemorala

1. Ne može da podnese kada neko dobije dobru ocenu, makar to bio i njegov drug/drugarica.
2. Iako ga/je zamoliš i obeća ti da te neće prijaviti kada pobegneš on/ona to uradi.
3. Spreman/na je i da nas odruka kod profesora samo da sebi obezbedi neku korist.
4. Prvo se dogovorimo da svi pobegnemo, a onda se on/ona vrati.
5. Omalovažava svakog ko je bolji, uspešniji ili lepši od njega/nje.
6. Nije mu/joj problem da opravda sebi izostanke tako što - pretvori u + u dnevniku.
7. U stanju je da preotme devojk/ mladića najboljeg prijatelja/ice.
8. Od njega/nje ne možeš da prepíšeš kada ne znaš, a kada njemu/njoj treba onda traži.
9. Vezara, i to koristi.
10. Sposoban/na je u trenutku da se snađe i profesora prevari na vešt i lukav način.
11. Uvaljuje i falsifikovana opravdanja samo da opravda časove.
12. I kada bi saznao/la šta će biti na kontrolnom, on/ona to nikome ne bi rekao/la.
13. Gleda da iskoristi druge.
14. Da se dokopa dnevnika bio/bila bi u stanju da ispravi sebi ocene.
15. Ne može da se obuzda da ne pobegne sa časa čak i kada mu/joj prete isključenjem iz škole.
16. Neće da šapne.
17. Očigledno je da se provlači preko veze, samo on/ona to neće da prizna.
18. Potajno se raduje kada ne uspeš da popraviš ocenu.
19. Spretniji/a je kada treba da smuva za ocenu, nego kada treba da nauči.
20. Ako misli da profesor nije u pravu u stanju je i da se žustro posvađa sa njim.
21. S tobom je dobar/a samo dok mu trebaš.

22. Roditelji mu/joj "sređuju" ocene.
23. Ne mogu da ga /je primire ni pretnje kaznom, ni ukori, ni jedinice, on/ona uvek radi po svome.
24. U stanju je da ukrade.
25. Često kinji odlične, vredne đake.
26. Sklon/a je spletkama i podmetanjima.
27. Neće da pomogne, čak i kada ga/je to niša ne košta.
28. U stanju bi bio/bila i da plati ocenu samo da ne uči.
29. Spreman/na je da uradi i prijave stvari da bi ostvario/la svoje ciljeve.
30. Nije u stanju da se napregne da nauči čak i kada je svestan/na da će da mu/joj zaključkeca.

II studija (longitudinalna): Upitnik dečijih interesovanja

Занима нас да сазнамо шта све деца воле да раде и у чему уживају када су у школи, када имају слободно време и када су у кући.

Зато те молимо да на следећа питања одговориш што потпуније и што искреније.

Овде нема тачних и погрешних одговора. Нас занима да сазнамо твоје мишљење.

☺ Хвала на сарадњи

Име и презиме _____

Школа _____; Разред _____

Датум рођења _____; Школски успех _____

1. Наведи три ствари које највише волиш да радиш у школи:

1) _____

2) _____

3) _____

2. Наведи три ствари које највише волиш да радиш на школском одмору:

1) _____

2) _____

3) _____

3. Наведи три активности у којима највише уживаш на часу:

1) _____

2) _____

3) _____

4. Наведи три активности у којима највише уживаш када си у кући

1) _____

2) _____

3) _____

5. Замисли да у школи сваког дана имаш 30 минута слободног времена и да тада можеш да радиш шта хоћеш. Напиши шта би све волео да радиш:

6. Да имаш 50 динара и да можеш да их потрошиш на било шта, шта би купио?

7. Наведи своје омиљене игре у школи:

8. Наведи своје омиљене игре у кући

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

Реферат о квалификованости кандидата **Ivane Peruničić-Mladenović** и подобности предложене теме („Да ли скале лагања мере лагање или супстантивне димензије личности?“) за докторску дисертацију“

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Кандидат Ивана Перуничић Младеновић диплому психолога је стекла 2006. године на Филозофском факултету одбравивши дипломски рад код Проф. Др Горана Кнежевића са оценом 10 на тему „Шта мере „Lie“ скале?. Код истог ментора 2009. године је одбранила Мастер рад са оценом 10 на тему „Предмет мерења скала за детекцију социјално пожељног одговарања“. Уписује докторске студије 2009 године на Филозофском факултету у Београду под менторством Проф. др Горана Кнежевића. Научно-истраживачким радом је почела да се бави још током основних студија, и ту праксу је наставила и у Институту за ментално здравље у којем је запослена од 2006. године. У Институту је запослена на пословима клиничког психолога, психотерапеута и истраживача. Тренутно завршава специјализацију из медицинске психологије на Медицинском факултету, Универзитета у Београду. Завршила је едукацију из Рационално-емотивно бихејвиоралне терапије, а тренутно похађа едукацију из Системско-породичне терапије. Радилa је као истраживач на пројектима Министарства просвете и науке Републике Србије: „Темперамент и структура симптома поремећаја личности“ и „Димензије личности, квалитет родитељства и злостављање деце-трансгенерацијско преношење трауме“- под руководством Проф. Др Душице Лечић Тошевски. Учествовала у пројекту катедре за Развојну психологију „Тамна страна школе“, водила део пројекта под називом: „Распрострањеност иморала ученика према школским преступима“ и супервизирала студентска истраживања на предмету Развојна психологија 2. Водила више пројеката у Института за ментално здравље, поменућемо као најзначајнији: „Димензије личности, когнитивни стил, интелигенција и ментални поремећаји у предикцији суицидалности“. 2010. године добија стипендију Европске асоцијације за психологију личности за учешће на Европској конференцији из личности, Брно, Чешка, 2010. Од 2015. Учествује као акредитовани предавач од стране Министарства здравља на курсу континуиране медицинске едукације из Палијативне медицине којом руководи Проф. Др Драгана Јовановић.

Важнији чланци публиковани у часописима:

[Lesić, A. R.](#), [Stefanovic, N. P.](#), [Peruničić, I.](#), [Milenković, P.](#), [Tosevski, D. L.](#), & [Bumbasirević, M. Z.](#) (2009). Burnout in Belgrade orthopaedic surgeons and general practitioners, a preliminary report. [Acta Chirurgica](#). 56(2), 53-9.

Lukić, B., Peruničić, I., Mandić-Maravić, V., & Lečić-Toševski, D. (2009). Odnos agresivnosti i suicidalnosti kod pacijenata sa afektivnim poremećajem. *Psihijatrija danas*, 41, 17-28.

Marjanovic, S., Perunicic, I & Todorovic, D. (2010). Coping strategies and gender differences in children. *The Bulletin of Chuvash Psychiatry and Psychology*, 6: 23-36

Todorovic, D., Perunicic, I. & Marjanovic, S. (2010). Marijuana and high-school students: the socio-psychological consequences. *The Bulletin of Chuvash Psychiatry and Psychology*, 6: 60-68

Perunicic, I., & Miric, J. (2011). Rasprostranjenost imorala u stavovima učenika i studenata prema školskim prestupima. *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, 43,2, 283-298

Peruničić, I., Vukosavljević-Gvozden, T., & Marić, Z. (2012). Uloga iracionalnih uverenja i ličnosti u kognitivnoj reaktivnosti na tužno raspoloženje. *Psihijatrija danas*, 44,1, 35-46

Vukosavljević-Gvozden, T., Batinić, B., & Peruničić, I. (2012). Osetljivost na anksioznost. *Engrami*, 34, 2, 23-34.

Pejović-Milovančević, M., Popović-Deušić, S., Peruničić, I., Radosavljev-Kirćanski, J., Lečić-Toševski, D., Draganić-Gajić, S., Jovičić, M. & Mitković, M. (2013). Depressive Symptoms, Exposure to Aggression and Delinquency Proneness in Adolescence: Impact of Two Decades of War and Violence on Adolescent Mental Health. *Archives of Biological Sciences*; 65; 1; 47-55

Vukosavljevic Gvozden, T., Opacic, G., & Perunicic Mladenovic, I. (2015). Does Empathy Always Inhibit Amoralitity and Offending? *Psihologija*, 48(3), 213–232

[Colovic, O.](#), [Lecic-Tosevski D.](#), [Perunicic Mladenovic, I.](#), [Milosavljevic M.](#), [Munjiza A.](#) (2016). Defense Mechanisms in "Pure" Anxiety and "Pure" Depressive Disorders. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 204 (10), 746-751

Кандидаткиња је учествовала на великом броју конференција националног и међународног значаја, где је презентовала радове са истраживачких пројеката у којима је учествовала. У књигама резимеа има објављено 75 радова.

2. Предмет и циљ дисертације:

Предмет овог рада је провера валидности скала лагања, тј. утврђивање да ли је предмет мерења скала лагања детекција неискрености испитаника или је мера супстантивних особина личности.

Планирано је извођење три студије. Циљ прве студије је да пружи одговор на питање да ли постоји слагање између података које испитаник даје о себи испитаник на скали лагања са подацима које о испитанику даје више других особа на скали лагања. Ако би постојало слагање у информацијама из два извора то би ишло у прилог супстантивној интерпретацији предмета мерења скала лагања. Циљ друге студије је да упореди временску стабилност предмета мерења скала лажи и временску стабилност личности и тенденције чињења школских преступа. Сличност ових коефицијената стабилности би био значајан аргумент против идеје да је скор на скали лагања тактика у одговарању, већ да се пре ради о трајним, супстантивним карактеристикама личности. Циљ треће студије је провера тачности основне идеје на којој је заснована логика конструкције скала лагања да особе које имају високе скорове на скали лагања имају тенденцију да буду мање поштене, тј. да се приказују у социјално повољнијем светлу, нарочито у ситуацијама када су изложене процени, и имају интерес да се прикажу бољим него што јесу.

3. Опис садржаја (структуре по поглављима) дисертације:

1. Уводни (теоријски) део
 - 1.1. Валидност мера самоописа
 - 1.2. Технике контроле социјално пожељних одговора
 - 1.3. Преглед развоја концепта лажирања тестова
 - 1.4. Преглед теоријске основе на којој су засноване скале лагања
 - 1.5. Критичка анализа логике на којој су засноване и валидиране скале лагања
 - 1.6. Приказ валидационих студија класификованих по методологији валидације
 - 1.7. Валидност мера процена
 - 1.8. Мере процене и скале лагања
 - 1.9. Предмет истраживања
 - 1.10. Образложење потребе за укључивањем три студије
 - 1.11. Хипотезе
2. Методолошки део
 - 2.1.1. Опис процедуре I студије
 - 2.1.2. Опис узорка
 - 2.1.3. Варијабле и инструменти у I истраживању
 - 2.1.4. Технике обраде података првог и истраживања
 - 2.2.1. Опис процедуре II студије
 - 2.2.2. Опис другог узорка
 - 2.2.3. Варијабле и инструменти у другом истраживању
 - 2.2.4. Технике обраде података у другом истраживању
 - 2.3.1. Опис процедуре III студије
 - 2.3.2. Опис узорка у трећој студији
 - 2.3.3. Варијабле и инструменти у трећем истраживању
 - 2.3.4. Технике обраде података у трећем истраживању
3. Резултати истраживања са интерпретацијом резултата
4. Дискусија
5. Закључци
6. Литература

4. Основне хипотезе од којих ће се полазити у истраживању:

1. У првој студији ће бити тестиране следеће хипотезе:
 - 1.1. Постоји повезаност између самопроцена на скали лагања и вршњачких процена на истој скали.
 - 1.2. Када се парцијализује варијанса скала лагања из личности, интензитет корелација између вршњачких процена и скала лагања опада.
 - 1.3. Димензија сарадљивости је највише повезана са самопроценама и проценама вршњака на скали лагања.
2. У другој студији ће бити тестиране следеће хипотезе:
 - 2.1. Коефицијенти стабилности за скалу лагања ће бити високи и слични вредностима коефицијената стабилности за мере личности и школских преступа
 - 2.2. Када се из мера личности парцијализује вредност скала лагања интензитет корелација између мера личности и вршњачких процена ће опасти.
 - 2.3. Димензија сарадљивости и ниска аморалност процењене и самопроценама и проценама вршњака су највише повезане са скором на скали лагања.

2.4. Постоји повезаност између раних дечијих интересовања и скор на скали лагања.

3. У трећој студији ће бити тестиране следеће хипотезе:

3.1. Испитаници који остварују више скорове на скалама лагања вршњаци опажају као особе које су мање склоне аморалном понашању.

3.2. Утицај аморалности на скорове на скалама лагања и успех у лажирању је опозитан: док је ниска аморалност процењена од стране других у вези са високим скоровима на скали лагања, висока аморалност процењена од стране других је у вези са успешношћу у лажирању.

3.3. Постоји различит утицај петофакторског модела личности на успешност у лажирању и на скорове на скалама лагања- скор на скали лагања је повезан са високом сарадљивошћу док објективна мера лагања није.

5. Методе које ће се у истраживању применити:

Узорци

Узорак у студији I: Око 180 ученика седмих и осмих разреда основних школа, односно 8 разреда укупно: четири разреда седмог и четири разреда осмог разреда.

Узорак у студији II: Око 300 ученика основних школа подељених у две групе: млађу (прва временска тачка тестирања је почетак другог разреда ОШ) и старију (прва временска тачка тестирања је почетак четвртог разреда ОШ). Прва група ученика ће бити праћена у шест временских тачака, а друга у четири.

Узорак у студији III: Око 280 ученика који похађају завршне разреде средњих школа у Београду (трогодишњих и четворогодишњих).

Варијабле и инструменти истраживања

СТУДИЈА I

Самопроцена

Личност - мери се инструментом NEO FFI (Costa & McCrae, 1992) који представља скраћену форму NEO PI-R-a; састоји се од 60 петостепених ставки Ликертовог типа (од 1-нимало се не слажем до 5-потпуно се слажем). Тест мери пет базичних димензија личности: Неуротицизам, Екстраверзија, Отвореност, Сарадљивост и Савесност.

Социјална пожељност - мери се кратком верзијом Марлов-Краунове скале социјалне пожељности (Strahan & Gerbasi, 1972) која је настала скраћивањем оригиналне верзије (MC-SDS; Crowne & Marlowe; 1960). Садржи 10 петостепених ставки Ликертовог типа (од 1-нимало се не слажем до 5-потпуно се слажем). Ова скала мери да ли испитаници одговарају искрено или покушавају да се прикажу у бољем светлу.

Процене од стране других

Кратка верзија MC-SDS претходно описана са ставкама формулисаним у трећем лицу. Укупан скор процена рачуна се као аритметичка средина свих процењивача.

СТУДИЈА II

Самопроцена

Структура дечијих интересовања - мере се упитником прилагођеним деци нижих разреда основне школе (аутор Проф. др Данијела Петровић- видети у прилогу). Садржи осам питања отвореног типа на која деца треба да дају по три слободна одговора. Упитник обрађује теме дечијих интересовања у школи и ван ње.

Ставови о школским преступима - мери се скалом школских преступа (Перуничих & Мирић, 2011). Реч је о петостепеној скали Ликертовог типа (од 1- у потпуности се не слажем до 5- у потпуности се слажем), садржи 61 ставку које су груписане у 7 субскала које мере ставове према: преписивању, бежању, шапутању, непотизму, миту и корупцији, насиљу, фалсификовању и општи став о аморалном понашању у школи.

Димензије личности - мере се тестом IPIP (International Personality Item Pool; Goldberg, 1992). Тест је базиран на петофакторском моделу личности. Садржи 50 петостепених ставки Ликертовог типа (од 1- у потпуности се не слажем до 5- у потпуности се слажем) које мере пет димензија личности: Екстраверзију, Сарадљивост, Савесност, Емоционалну стабилност и Интелект.

Дезинтеграција - мери се кратком верзијом теста Делта (Knezevic, et al., 2016). Садржи 10 петостепених ставки Ликертовог типа (од 1- у потпуности се не слажем до 5- у потпуности се слажем) које мере склоност ка дезинтеграцији.

Аморалност - мери се кратком верзијом теста Аморал (Knezevic, Radovic & Perunicic, 2008). Сади 18 ставки Ликертовог типа (од 1- у потпуности се не слажем до 5- у потпуности се слажем) које мере склоност ка просоцијалном/антисоцијалном понашању.

Социјална пожељност – исто као у студији I

Објективни тест

Интелигенција - мери се кратком верзијом Равенових прогресивних матрица (Raven's Progressive Matrices - RPM; Raven, Court, & Raven, 1979). Ова верзија се састоји од 18 задатака, конструисаних и екстрахованих из стандардне и напредне верзије РПМ. Ова верзија је већ коришћена у истраживањима и публикована у научним часописима (Pallier et al., 2002; Teovanovic, Knezevic, & Stankov, 2015). То је невербални тест вишеструког избора, који је временски ограничен на 6 минута рада. У сваком задатку испитаници морају да идентификују елемент који недостаје како би комплетирали слику.

Процене вршњака

Скала процене личности од стране других - састоји се од 15 ставки Ликертовог типа (од 1-нимало се не слажем до 5-потпуно се слажем) формулисаних у трећем лицу. Свака димензија личности петофакторског модела заступљена је са две ставке, као и димензија Дезинтеграције. Аморалност је операционализована преко школског неморала чије се манифестације лакше опажају и заступљен је са три ставке.

СТУДИЈА III

Самопроцена

Аморалност – овде се мери верзијом Аморал-15 (Knezevic et al., 2008) петостепена скала Ликертовог типа састављена од 187 ставки, груписаних у 15 субскала Аморала, које чине 3 базична диспозициона извора аморалног/антисоцијалног понашања: 1. Слабо контролисани хедонизам 2. Аморалност подстакнута фрустрацијом 3. Аморалност подстакнута бруталношћу.

Социјална пожељност – мери се са 55 ставки дихотоног типа: ТАЧНО-НЕТАЧНО. Састављене од Marlow-Crowne skale (Crowne & Marlowe, 1960) за давање социјално пожељних одговора, 33 ставке и Л скале из Ајзенковог упитника EPQ, 22 ставке (Eysenck & Eysenck, 1964).

Димензије личности – мери се са NEO PI-R инвентаром личности (NEO Personality Inventory, Revised; NEO-PI-R; Costa & McCrae, 1992). Користи се да се процене димензије личности засноване на петофакторском моделу: Неуротицизам, Екстраверзија, Отвореност, Сарадљивост и Савесност. У питању је петостепена скала Ликертовог типа (од 1 потпуно се не слажем до 5 у потпуности се слажем).

Објективни тестови

Интелигенција – као у студији II

Успешност у лажирању - тј. објективна мера лажирања мери ће се као диференцијални скор који испитаници остваре између два мерења на скали Аморала коригован за вредност иницијалних скорова на Аморалу (E1-E2/E1).

Процене вршњака:

Скала процене школског аморала - 30 петостепених ставки Ликертовог типа (1-уопште се не важи до 5- потпуно важи) формулисаних у трећем лицу. Ставке су састављене за потребе овог истраживања. Прва верзија скале је садржала 40 ставки, али је на основу пилот истраживања задржано 30. Ставке су показале добру поузданост и повезаност са факторима Аморала-15.

6. Очекивани резултати и научни допринос:

Имајући у виду досадашња истраживања на тему природе предмета мерења скала тзв. социјално-пожељног одговарања, очекује се да се покаже да је она супстантивна мера личности, а не скала која мери тенденцију социјално-пожељног тестовног понашања. То значи да се очекују корелације самопроцена са скала лажи и процена од стране блиских других отприлике истог реда величине који постоје између скала за самопроцену базичних димензија личности и процена коју о базичној структури личности дају блиски други. Очекује се стабилност скорова са скала лажи приближно једнака оној која постоји и за скале које мере базичне димензије личности. Очекује се да парцијализација варијансе коју скале за самопроцену личности деле са скалама лажи неће довести до њихове веће валидности (корелација са проценом од стране другог, тј. објективном проценом). Очекују се нулте или чак негативне корелације између скорва на скали лажи и стварне ефикасности у способности приказивања у социјално пожељном светлу, када се то од испитаника изричито захтева. Предност овог рада је у томе што се проблему разумевања природе предмета мерења скала лажи прилази систематски, на начин који не оставља превише простора за различита тумачења. Предност ове студије је и то што је она, колико је нама познато, прва студија која користи више процењивача (у просеку преко двадесет) који ће процењивати понашања која се узимају као индикатори социјално пожељног одговарања, чиме се великим делом елиминише пристрасност процене тзв. блиских других (најчешће родитеља). Потенцијални практични значај овог истраживања је велики. Наиме, уколико се покаже да тзв. скале социјално пожељног одговарања мере супстантивне карактеристике личности а не тенденцију понашања у тестовној ситуацији или склоност лагању, онда се могу дати недвосмислене препоруке за престанак са праксом коришћења скала лажи на начин на које су оне до сада биле коришћене (као скале за детекцију социјално пожељног одговарања, тј. лагања). На тај начин би се спречиле многе погрешне одлуке у пракси тестирања, селекције, оцењивања радне способности и свих оних ситуација где би неадекватно коришћење ових скала могло произвести знатну штету како за појединце, тако и за друштво.

7. Закључак:

С обзиром на велики значај овог рада у правилном разумевању природе скала за детекцију социјално пожељног одговарања као и комплексан и убедљив методолошки приступ овом проблему предлажемо Научно-наставном већу да прихвати тему докторског рада Иване Перуничих-Младеновић.

Проф. др Горан Кнежевић

Проф. др Јован Мирић

Проф. др Горан Опачић

Проф. др Татјана Вукосављевић-Гвозден
